Från Kristianstad till Vanbo
– via Lund, London och New York

MED EN HISTORIK ÖVER GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPETS 20 ÅR

GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPET

Medlemsblad nr 40 Årgång 20
Hösten 2020

ISSN 1653-0268

Innehåll

Om detta nummer av medlemsbladet 2
Ordförandens sida 3
Har det funnits en förebild till fältskären Töpfer i *Snörmakare Lekholm får en idé*? (Ido Leden) 4
Töpper, Töpfer eller Toepfer – en fråga om dialekt och stavning (Lennart Leopold) 8
Fakta kring Gustaf Hellström-sällskapets styrelse (Lennart Leopold) 9
Gustaf Hellström-sällskapet 2000 – 2020 (Disa Lundgren) 10
Vägar till Gustaf Hellström – medlemmar berättar 29
Jolo, Hellström och ”En fågel i handen” (Tommy Gustavsson) 31
En lycklig ingivelse (Jolo) 35
Makarna Hellström drabbades i New York av spanska sjukan (Lennart Leopold) 36
Boken om Amerika (Torsten Fogelqvist) 37
Herrgård i södra Dalarna blev inneställe för intellektuella antinazister (Hugo Karlsson) 40
Hellström-Nytt... 47
Faktaruta om Gustaf Hellström-sällskapet 48

Om detta nummer av medlemsbladet

En av figurerna i Snörmakar-romanen är fältskären Töpfer, Kalle Lekholms farmors far. Varifrån fick Hellström idén till honom? Ido Leden ger svar!

En rejäl bit Sällskaps-historia får vi sedan. Det är vår tidigare ordförande Disa Lundgren som har dykt ned i protokoll och andra papper, i medlemsblad, i böcker och i sitt eget minne för att ge oss denna nyttiga och nostalgiskt roande historik över Gustaf Hellström-sällskapets första 20 år.

Så får vi ytterligare några bidrag under rubriken ”Vägar till Gustaf Hellström – medlemmar berättar”. Bland annat återkommer vår Stockholms-medlem Tommy Gustavsson med en text med Londonanknytning.

Inför en kommande större satsning i medlemsbladen framöver återges Torsten Fogelqvists recension i *DN* den 10 december 1920 av Hellströms stora Amerikaroman *Ett rekommendationsbrev*.

Inte minst intressant är den text om Gustaf Hellström och Wanbo herrgård som vår förre ordförande Hugo Karlsson presenterar sist i medlemsbladet. Vi behöver verkligen fler texter om Hellströms senare år!
Red.

Omslagsbilden visar Wanbo herrgård i södra Dalarna, stället som blev en fristad där antinazistiska intellektuella kunde träffas, promenera, filosofera, byta åsikter och slappna av. (Foto: Sylva Andersson- Karlsson)

Bästa Gustaf Hellström-vän!

Mycket har förändrats i världen sedan i våras. Corona-pandemin har förändrat allas våra liv på olika sätt. I nuläget finns det ingen som vet hur länge restriktioner och begränsningar kommer att pågå. Styrelsen har därför tagit beslut om att genomföra ett nedbantat årsmöte söndagen den 18 oktober, alltså samma dag för årsmötet som vi skrev i medlemsbladet nr 39 våren 2020. Men vi kommer inte att ha något program med föredrag och inte heller några förfriskningar. Det enda som genomförs är årsmötesförhandlingarna med start kl 15:00 i Gustaf Hellström-rummet på Stadsbiblioteket i Kristianstad.

Vi inser att enbart årsmötesförhandlingar inte är särskilt lockande i sig och hoppas att alla förstår problematiken och accepterar våra lösningar. Årsmöteshandlingarna finns tillgängliga under rubriken Aktuellt på hemsidan men de finns också med i vårens medlemsblad (nr 39).

Styrelsen har beslutat att flytta det nu ytterligare uppskjutna 20-årsjubileet till söndagen den 18 april 2021, med start på lördagen den 17 april för anhöriga och närstående till Gustaf Hellström. Mer om detta program kommer senare i höst.

Jag vill också påminna om att sällskapet gett ut en ny bok i vår som utgår från Hellströms noveller. *MORGONSTÄMNING och andra noveller*. Berättelser från Paris, London, New York, Söderköping, Åhus och en del andra platser, behandlande skurkar, advokater, affärsmän, städfruar, studenter, sjömän, grönsaksmånglare och andra mera vanliga dödliga.

Boken finns att köpa på nätbokhandeln.

GLÖM INTE ATT DÅ OCH DÅ BESÖKA OSS PÅ FACEBOOK OCH PÅ WEBBEN! På Facebook-sidan *Gustaf Hellström-sällskapet* brukar Anders Tell lägga ut bilder från våra möten och aktiviteter samt kortare skriftliga inlägg kring aktuella ämnen och vår verksamhet.

På webbsidan www.gustafhellstrom.se har red. bland annat laddat upp samtliga medlemsblad sedan starten 2000, så de ligger färdiga att hämtas hem som PDF.

Låt oss hoppas att Coronakrisen snart ligger bakom oss så att vi kan återgå till det vanliga och träffas under trevliga former med samkväm och diskussioner!

Lena Persson
Ordförande i Gustaf Hellström-sällskapet

Har det funnits en förebild till fältskären Töpfer i *Snörmakare Lekholm får en idé*?

Av Ido Leden

Gustaf Hellströms roman *Snörmakare Lekholm får en idé* har ansetts vara ”den svenska ståndscirkulationens klassiska epos” (1). Här skildras livet i en småstad och de djupgående samhällsförändringar som inleddes under andra hälften av 1800-talet. Persongalleriet är rikhaltigt med färgstarka beskrivningar av karaktärer och personligheter. Litteraturvetare är överens om att flera av de personer som beskrivs i denna släktkrönika har haft förebilder i det verkliga livet, vilka Gustaf Hellström hämtat från sin egen släkt eller från andra personer som levde i Kristianstad under 1800-talets sista decennier (1, 2).

Fältskär Töpfer i Hellströms roman

Snörmakare Lekholm kom att gifta sig med den musikaliska och mångsidigt begåvade Augusta Töpfer (född 1829). Denna var dotter till en fältskär, och syftet med denna artikel är att framlägga ett förslag till tänkbar förebild för denne fältskär, som aldrig omnämns med sitt förnamn. Så här möter vi honom i romanen:

> Augusta Charlotte (med e på slutet) Töpfer var dotter till en tysk fältskär, som fått anställning vid general Cardells artilleriregemente under Karl Johans krig mot Napoleon. Han hade därför följt regementet tillbaka till dess garnisonsstad, öppnat en liten barberstuga, där han utom att raka och klippa stadens officerskår och civila honoratiores, i ett inre rum utövade en mångsidig verksamhet på det område, som då för tiden gick under benämningen ”den lilla kirurgien”: han slog åder, drog ut tänder, opererade liktornar och spjälade brutna armar och ben.
>
> Det hade gått fältskär Töpfer väl i handom. Han hade gift sig med en av stadens döttrar, köpt ett litet tvåvånings trähus vid Östra Storgatan ej långt från den Lekholmska ägande fastigheten och sysselsatte sig under fritiden med sin fiol och Swedenborgs ockulta skrifter. På grund av sin mystiska läggning och sin påstådda umgängelse med andar, sitt enstöringsliv och sin oförmåga att lära sig behärska det svenska tungomålet, hade han av allmänheten kommit att omvärvas av en hemlighetsfull aura. Härtill bidrog också i ej ringa mån hans ”spöklika” utseende: en mycket lång, framåtlutad och mycket mager gestalt, djupt liggande, stickande, svarta ögon, ett magert långlagt, blekt ansikte, osedvanligt lång överläpp och den spetsiga hakan ytterligare tillspetsad av ett getskägg. I den lilla staden, där han genom omständigheternas makt hamnat, skrämde man barnen icke med sotaren utan med fältskärn. Vidskepliga gamla kvinnor kunde gå ed på att hans ögon brunno gröna i mörkret precis som på gamle Skam själv. I verkligheten var fältskär Töpfer

en fredlig och hjärtegod gammal man, som utom den ende och sanne guden dyrkade sin fiol, Swedenborg och ett vegetariskt levnadssätt.

Om ett par i Kristianstad verksamma fältskärer, tillika barberare

Av det handfulla antal fältskärer, som var verksamma i Kristianstad under 1800-talets sista hälft, är det två som ter sig som möjliga förebilder till fältskären i Gustaf Hellströms roman. Deras namn är Georg Christian Wilhelm Töpper – av gemene man kallad *Fritz* Töpper – och Heinrich/Henrik Carl Wilhelm Friedrich Struwe/Struve.

Vad säger den muntliga traditionen?

Rolf Persson, född 1940 i Kristianstad och ännu verksam som mästare i sin frisörsalong på Tivoligatan 7, kan berätta följande:

Rolfs far, Gunnar Persson (född 1908), hade utbildat sig till frisör och avlagt mästarexamen. Så kom det sig att han 1946 köpte den frisersalong, som i form av rakstuga hade startats redan 1869 av Fritz Töpper. Dennes son Bernhard (född 1881) hade fortsatt i sin fars fotspår och tog över verksamheten 1905. Bernhard Töpper var ogift och utan barn, men Rolfs föräldrar månade om Bernhard och Rolf minns att denne under Rolfs barndom var en obligatorisk gäst hos familjen Persson under juldagarna. Bernhard flyttade under sina sista år till ålderdomshemmet i Träne och avled 1972 på Allögården i Kristianstad.

Barberaren och fältskären Fritz Töpper hade på 1870-talet (möjligen redan något tidigare) lockats till Kristianstad av sin kollega Heinrich Struwe. Fritz var en stor, kraftig och reslig man, han var född i Mecklenburg där han utbildat sig till underlöjtnant. Borgarna i Kristianstad hjälpte honom att öppna en rakstuga i kvarteret Erik Dahlberg 3 och i den tog han emot sina första kunder den 1 maj 1869. Salongens 100-årsjubileum uppmärksammades bland annat genom en artikel i *Kristianstadsbladet* 1969 (3). I denna återges de fakta, som Rolf ovan berättat. Artikeln är bl.a. illustrerad med ett foto av Fritz Töpper (se bild på nästa sida).

Vad finns att hämta i kyrkböckerna?

I *kyrkboken* för perioden 1871-79 finns den första anteckningen om Fritz, men han skrivs där *Georg Christian Wilhelm* (GCW) Töpper (4). Han skrivs som barberare och är född 1836 i Neu Streliz, en stad i delstaten Mecklenburg-Vorpommern i nordöstra Tyskland. I kolumnen för ”inflyttad från” saknas dock anteckning om när och varifrån han flyttat. Prästen anmärker i nästa kolumn att Töpper ”icke företett annat betyg än å födelsedag och ställe”.

1876 gifter Töpper sig med Anna Maria Persson (född 1855). I de flesta kyrkböckerna skrivs hon med efternamnet Nilsson efter sin fosterfar husägare Nils Niklasson. Hon hade adopterats av honom när hon var 4 år gammal.

Fritz Töpper, foto från *Kristianstadsbladet* 1969. Originalet, som tillhört familjen Persson, förstördes vid en brand 2005.

GCW Töpper och Anna Maria får tre barn: dottern Bertha Maria (född 1877) och sönerna Bernhard (född 19/4 1881) samt Ernst Wilhelm (född 1885). I senare kyrkböcker anges Bertha Maria vara rikstelefonist, Bernhard barberare och Ernst Wilhelm e.o. telegrafist. Det framgår också att Bernhard i början på 1900-talet efterträder sin far som ansvarig för rakstugan. Fadern avlider i januari 1909.

Georg Christian Wilhelm Töpper skrivs i alla kyrkböcker just så, med alla sina tre förnamn efterföljt av efternamnet. Hans hustru Anna Maria överlever honom i många år och avlider först 1950. Intressant nog noteras hon i flera kyrkböcker som ”änka efter Fritz Töpper”, vilket alltså bekräftar att kyrkböckernas GCW Töpper är identisk med Fritz Töpper. En egen reflektion är att många tyskar ju redan på den tiden kallades för Fritz, så jag gissar att detta är bakgrunden till namnförvirringen.

Henrik/Heinrich Struve/Struwe

Fältskären Henrik/Heinrich Carl Wilhelm Friedrich Struve/Struwe återfinns tillsammans med sin hustru Dorothea Mätta Henriksdotter Grese i kyrkboken för perioden 1847-55 (5). Henrik är född 1825 i Grabow, Mecklenburg-Schwerin,

och Dorothea är född 1824 i Hamburg. Han noteras i kyrkboken som inflyttad 1852 från Köpenhamn och hon 1853 från Hamburg.

Slutsummering

Lokal och muntlig tradition stämmer alltså väl överens med vad som framgår av kyrkböckerna – och med vissa modifikationer även med vad som berättas om fältskär Töpfer i *Snörmakare Lekholm får en idé*. Hellström tycks nämligen ha använt sig av bägge ovan nämnda fältskärer som förebild. Den uppmärksamme läsaren noterar dock Gustaf Hellströms tidsförskjutning. Varken Struve eller Töpper var ju ens födda när Napoleonkrigen avslutades.

Enligt Rolf Persson var Henrik Struve en lång och gänglig person, men långt ifrån så kraftigt byggd som Fritz Töpper. Struve med familj var etablerad i Kristianstad när Töpper någon gång på 1870-talet flyttade till staden. Till skillnad mot Struwe gifte sig Töpper liksom snörmakare Lekholm ”med en av stadens döttrar”. Det finns dessutom en påtaglig namnlikhet mellan verklighetens Töpper och romanens Töpfer.

Kyrkböckerna antyder mellan raderna att såväl Struve som Töpper var fridsamma och toleranta personer. Bägge hade exempelvis i sitt hushåll anställda pigor med ”oäkta barn”, vilket var ovanligt i andra familjer. Bägges temperament stämmer med det Gustaf Hellström anger för fältskären. Min hypotes är att fältskären Töpfer i *Snörmakare Lekholm får en idé* har sitt familjenamn efter Fritz Töpper och att kroppskonstitution, karaktär och personlighet är en blandning av det som kännetecknade verklighetens fältskärer Struve och Töpper. Kommentarer är välkomna från sakkunniga kännare av Gustaf Hellströms liv och verk.

Ido Leden
senior reumatolog med lokal- och medicinhistoriska intressen

Källor:

1. Tomson, Bengt: *Gustaf Hellström och hans väg till Snörmakare Lekholm får en idé*. (Avhandling) Rabén och Sjögren 1961.
2. Ehrenberg, Maria (red). *Gustaf Hellström* i Kristianstads Stadsbiblioteks skriftserie Nr I, 1999.
3. A:son-näs, Nils. *Kristianstadbladet* 1969-05-01 sid 6.
4. Kristianstads stadsförsamling (L) AI:22 (1871-1879) Bild 355 / sid 1417, rad 26.
5. Kristianstads stadsförsamling (L) AI:8 (1847-1855) Bild 155 / sid 300.

Addendum: Tack till frisörmästare Rolf Persson för värdefull information och inspirerande samtal. Tack till ett flertal släktforskarkollegor på Anbytarforum och Disbyt samt till min hustru Birgitta som supportat och putsat språket. Utan allas er hjälp hade denna essä inte blivit skriven.

Töpper, Töpfer eller Toepfer – en fråga om dialekt och stavning

Av Lennart Leopold

”Det finns en påtaglig namnlikhet mellan verklighetens Töpper och romanens Töpfer”, skriver Ido Leden i sin uppsats ovan. Man kan gå längre, det är nämligen i praktiken samma namn. Det är heller inte första gången, som Hellström använder detta tyska familjenamn.

Som den något tyskkunnige anar borde familjenamnet Töpfer vara skapat efter substantivet Topf (kruka/kastrull) som ju i plural blir Töpfe. Töpfer betyder alltså krukmakare. Bruket har i stort sett försvunnit i Sverige, men under medeltiden benämnde man ju även hos oss hantverkare efter deras yrken – Mikael Skomakare, Gustaf Målare och Fritz Krukmakare.

Den från Tyskland till Kristianstad invandrade fältskären skrev sig enligt Ido Ledens artikel ovan Fritz Töpper, vilket är en vanligt förekommande variant av Töpfer. Idag, efter åratal av människors omflyttningar, är det en ganska blandad geografisk fördelning av dessa varianter, som går tillbaka på ursprunglig dialektal skillnad. Stavningen Töpfer tycks dock fortfarande vara något vanligare söder- och västerut i Tyskland, medan Töpper möjligen är vanligare i norra och östra Tyskland.

Till yttermera visso kan bägge varianterna alternativt stavas med oe i stället för ö, alltså Töpper/Toepper och Töpfer/Toepfer.

Fältskären i snörmakarromanen stavar alltså sitt namn Töpfer. Men stavningsvarianten Toepfer var inte okänd för Hellström. Den hade han använt sig av redan ett tiotal år tidigare. I romanen *Kring en kvinna* (1914) möter vi ju nämligen bröderna Wilhelm och Friedrich Toepfer, med rötter i Aachen, alltså i västra Tyskland.

Fakta kring Gustaf Hellström-sällskapets styrelse

Sammanställda av Lennart Leopold

Sällskapets ordförande
2000 – 03 Erik Nordström
2003 – 11 Sverker Oredsson
2011 – 18 Disa Lundgren
2018 – 19 Hugo Karlsson
2019 – Lena Persson

Sällskapets vice ordförande
2000 – 10 Eva Ström
2010 – 11 Lennart Leopold
2011 – 12 Tomas Lidbeck
2012 – 13 Sigurd Rothstein
2013 – 15 Håkan Sandgren
2015 – 16 Bengt Granstrand
2016 – Vakant

Sällskapets kassörer
2000 – 03 Kerstin Hjelm
2003 – 05 Anna Soutine
2005 – 06 Helene Gunnarsson
2006 – 10 Bo Book
2010 – Roland Persson

Sällskapets sekreterare
2000 – 03 Roland Persson
2003 – 05 Göran Ågren
2005 – 13 Anders Bojs
2013 – 15 Kerstin Sjögren Fleischer
2013 – 15 Bengt Granstrand (vice sekreterare)
2015 – Bo Silverbern

Sällskapets styrelseledamöter
(Efter året de valdes in i styrelsen)

2000 – 03 Erik Nordström
2000 – 10 Eva Ström
2000 – 03 Kerstin Hjelm
2000 – Lennart Leopold
2000 – 03 Roland Persson
2000 – 03 Maria Ehrenberg
2000 – 01 Hans Holmberg
2000 – 07 Christian Bondeson
2001 – 11 Sverker Oredsson
2003 – 05 Göran Ågren (redaktör sedan 2000)
2003 – 05 Anna Soutine
2003 – 08 Ingemar Ottosson
2003 – 08 Mona Haglund
2004 – 06 Hans Holmberg (adjungerad 2003)
2004 – 13 Anders Bojs (adjungerad 2003)
2005 – 06 Helene Gunnarsson
2006 – 10 Bo Book
2007 – 15 Sigurd Rothstein
2007 – 09 Nils-Eric Sandberg
2008 – 10 Marta Ondrus
2010 – Roland Persson
2010 – 18 Disa Lundgren
2010 – 12 Tomas Lidbeck
2012 – 16 Kerstin Sjögren Fleischer
2012 – Anders Tell
2013 – 16 Håkan Sandgren
2013 – Bengt Granstrand
2015 – 16 Jane Mattisson Ekstam
2015 – Bo Silverbern
2016 – Hugo Karlsson
2016 – Margareta Wingårdh
2017 – Viveca Dettmark
2018 – Lena Persson

Gustaf Hellström-sällskapet 2000 – 2020

Av Disa Lundgren

Gustaf Hellström – bakgrund

Gustaf Hellström föddes i Kristianstad år 1882, fadern var underofficer vid Wendes Artilleriregemente. Gustaf tog studenten vid Högre Allmänna Läroverket vårterminen 1900, tog en fil-kand-examen i Lund i januari 1903 och begav sig sedan till Stockholm, som så många andra unga för att söka sin lycka där, och efter det återkom han inte så ofta till sin födelsestad.

Senare i livet skrev han en serie romaner (om Stellan Petreus) med starka självbiografiska inslag, varav den första delen – *Dagdrömmar* – liksom hans mest kända verk *Snörmakare Lekholm får en idé* helt klart utspelas i Kristianstadsmiljö.

Hellström kom också att i flera decennier verka som korrespondent för *Dagens Nyheter*, med utrikesplaceringar i London, Paris, New York och sedan åter London, under ungefär 20 år sammanlagt. Efter den definitiva hemkomsten till Sverige var han framför allt verksam som litteraturkritiker i samma tidning, med inriktning mot anglosaxisk litteratur. Han gjorde uppmärksammade reportageresor i Hitlers Tyskland i maj 1933 och i Stalins Ryssland sommaren 1937.

Gustaf Hellström blev en av sin tids mest hyllade svenska författare och publicister, inte minst kom han att bli en banbrytare på journalistikens område med sin litterära journalistiska stil, då han från 1907 och nästan ända fram till sin död 1953 medarbetade i *Dagens Nyheter*. Han valdes in i Svenska Akademien hösten 1942.

Gustaf Hellström-sällskapet bildas och startar sin verksamhet

Tyvärr hade Hellströms liv och verk alltmer fallit i glömska, också i hans födelsestad, men det fanns ändå ganska många, som tyckte, att Gustaf Hellström och hans verk var värda ett bättre öde, och den 25 november år 2000 samlades ett antal personer på Stadsbiblioteket i Kristianstad och bildade ett *Gustaf Hellström-sällskap*, med uppgift att på olika sätt lyfta fram Gustaf Hellström som författare och banbrytande journalist.

Bokhandlare Erik Nordström (1926–2005) blev Sällskapets förste ordförande. Han var en viktig person inom litteraturintresserade kretsar i Kristianstad, med stort intresse för hemstadens litterära traditioner. Som chef på Möllers bokhandel hade han goda möjligheter att göra konkreta insatser, och exempelvis stod Möllers bokhandel som förlag för de två fylliga och mycket uppskattade antologierna *Alla tiders Kristianstad* (1986 respektive 1988).

Erik hade också andra intressen. Han var faktiskt en av hjältarna när IFK Kristianstad under flera säsonger på femtiotalet tog allsvenskt guld i handboll! (Se bild på nästa sida.) Men åldern tog så småningom ut sin rätt, och efter ett par år som ordförande i vårt Sällskap efterträddes han av professor Sverker Oredsson (1937–2018) från Lund – också han en mångsidig person.

Sverker var historiker men i Lund var han också en framträdande politisk profil, med liberala förtecken. Som tidigare kommunalråd och kommunfullmäktiges ordförande var han van att svinga klubban. Det som hade fångat Sverker hos Gustaf Hellström tycks ha varit dennes liberalism, som ju på olika sätt ger sig till känna i de skönlitterära verken men kanske ännu tydligare i journalistiken.

Erik Nordström till vänster om Åke Moberg. Svenska mästare 1952.

Ett viktigt föredrag höll Sverker redan vid Stadsbibliotekets Gustaf Hellström-seminarium 1998. Titeln var ”Gustaf Hellström – utrikeskorrespondent och ideolog” och föredraget publicerades sedan i *Kristianstads stadsbiblioteks skriftserie I* (1999). (Det var säkerligen den insatsen som låg bakom att Sverker blev tillfrågad när Erik Nordström trädde tillbaka.) En andra viktig text blev ”Liberalen Gustaf Hellström”, i Sällskapets bok *Det var ingen tjusande idyll. Gustaf Hellström och hans tid* (2009). Där behandlar han bl a Hellströms tegelstensliknande biografi över liberalen Adolf Hedin, utgiven 1948 i Svenska Akademiens serie ”minnesteckningar” över bemärkta svenskar.

Under Sverkers tid som ordförande utvecklades Sällskapets styrelse till något av en konversationsklubb. Bakgrunden var att Sverker på sena eftermiddagen pendlade upp från Lund, och då blev det under hans ordförandetid tradition att styrelsen först skulle intaga en lättare måltid. Man möttes de tidigare åren hemma hos Mona Hedlund, som var stadsbibliotekets alltid mycket hjälpsamma representant i styrelsen. Senare togs traditionen över av vår dåvarande vice ordförande, författaren Eva Ström som också har gjort många andra viktiga insatser för Sällskapet. Det var trevliga tillställningar, med mycket mat och prat, ofta kring personhistoria som var ett gemensamt intresse hos flera av styrelsens medlemmar. Så småningom tog förstås de mer allvarliga ämnena vid, det var ju trots allt styrelsemöte.

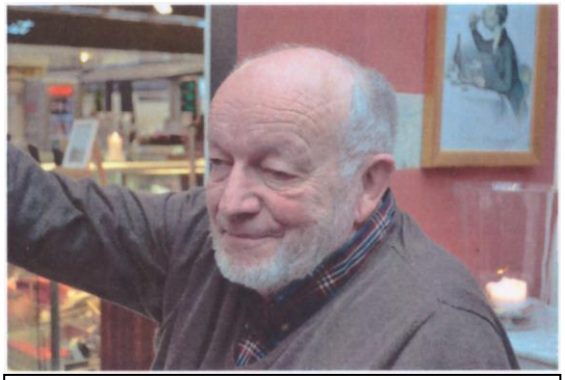

Sverker Oredsson var Sällskapets ordförande åren 2003–11.

Redan i den första styrelsen ingick både Lennart Leopold och Roland Persson, och de har sedan varit trogna ledamöter i styrelsen för Gustaf Hellström-sällskapet. Roland var först sekreterare men senare, efter några år som sammankallande i valberedningen, tog han över den viktiga sysslan som kassör, vilken han fortfarande sköter med den äran.

Lennart var redan från början ansvarig för *Medlemsbladet*, de första åren tillsammans med Göran Ågren. Varom mera senare. Lennart är också sedan många år ansvarig för den Hemsida, som skapades av Christian Bondeson redan vid Sällskapets tillkomst, innan denne efter några år försvann till Bryssel och den svenska EU-administrationen.

När det gäller tillkomsten av Gustaf Hellström-sällskapets stiliga logga så är vi tyvärr dåligt informerade, men det tycks ha varit Göran Ågren som tog kontakt med den person som tog fram den åt oss. Loggan finns för övrigt i två utföranden, men av någon anledning har vi mest använt den ena. Den är ju inspirerad av Axel Kleimers helfigursproträtt från 1906, och en finurlig detalj är att skuggan har accentuerats, vilket skapar djup trots det lilla formatet.

Cirka 85 medlemmar är upptagna på den första medlemslista, som finns bevarad. Inte dåligt för ett nybildat Sällskap! Det förtjänar att tilläggas, att medlemstalet stadigt ökat genom åren och nu är uppe i ca 180 medlemmar, medan de flesta andra ideella föreningar tappar medlemmar, inte minst många litterära Sällskap. Värt att notera är också, att mer än hälften av medlemmarna är bosatta utanför Kristianstad, vilket kanske kan tyckas förvånande, men kan förklaras bl a med Gustaf Hellström-sällskapets fleråriga, aktiva närvaro vid den stora, årliga Bokmässan i Göteborg. En annan bidragande orsak är att det uppenbarligen sedan gammalt finns intresse för Gustaf Hellström bland tidningsfolk och folk i utlandstjänst, exempelvis på UD.

Givetvis fanns inga pengar alls i ”kassan” till att börja med, men ett bidrag på 3000:- kronor för att trycka upp en värvningsbroschyr beviljades av Kristianstads Kultur- och Fritidsförvaltning och dessutom ett Verksamhetsbidrag på 5000:- för år 2001. Riktigt generöst var också löftet till Sällskapet ”att utan kostnad använda Stadsbibliotekets och dess filialers lokaler för arrangemang” – ett löfte som besparat oss stora utgifter genom åren, eftersom hyreskostnader ofta är dryga poster i ideella föreningars budget.

Ett Gustaf Hellström-rum – men ingen Plats!

Vid Sällskapets bildande år 2000 fanns redan ett Gustaf Hellström-rum på andra våningen i Stadsbiblioteket. Det hade fått sitt namn, sedan ett arv efter Gustaf Hellströms hustru Britt på 50.000 kronor tillfallit Kristianstad år 1997. Till rummet hade då flyttats den nästan två meter höga målningen av Gustaf Hellström utförd av hans gamle skolkamrat Axel Kleimer, egentligen Axel Nilsson, samt en byst av Gustaf Hellström utförd i Paris av skulptören Edward Waller.

Senare har det genom Gustaf Hellström-sällskapets försorg – med praktisk hjälp av Museets personal – kommit upp dels ett Hellström-citat ”*På ont och gott är jag en Kristianstadpojke*” på en vägg, dels sju tryckta tygvepor med bilder och texter om Gustaf Hellströms liv och verk, de senare tryckta med bidrag från Kultur- och Fritidsnämnden. Det är naturligtvis i det rummet Sällskapet har sina olika arrangemang.

Dåvarande ordföranden Disa Lundgren i samspråk med sällskapets redaktör Lennart Leopold i det nyrenoverade Gustaf Hellström-rummet.
(Foto: Anders Tell)

Det nybildade Sällskapets viktigaste uppgift var och ÄR givetvis fortfarande att på olika sätt lyfta fram Gustaf Hellströms liv och verk här i hans födelsestad, och ett försök var att föreslå kommunen att den öppna platsen mellan Stadsbiblioteket och KomVux skulle döpas till *Gustaf Hellströms Plats.*

Svaret drog ut på tiden, så en mindre ”dopceremoni” hann faktiskt äga rum lördagen den 23 mars år 2002 – en poäng i sammanhanget är, att ”dopförrättaren” var Kultur- och Fritidsnämndens dåvarande ordförande Anders Tell,

senare mångårig och mycket aktiv ledamot i Gustaf Hellström-sällskapets styrelse!

När svaret från Kultur- och Fritidsnämnden slutligen kom var det dock ett avslag, så ingen namnskylt har kommit upp. Men vi är nog många, som fortfarande tänker på den öppna platsen som *Gustaf Hellströms Plats*. Hellströms namn hade för övrigt redan lyfts fram i stan, så finns det ute på Österängsområdet både en *Gustaf Hellströms väg* och en *Lekholms väg*, medan *Gustaf Hellström-skolan* sedan några år tycks ha bytt namn till Antonskolan.

Hemsida och Medlemsblad

På hemsidan *www.gustafhellstrom.se* finner man bland mycket annat den nyttiga rubriken *Aktuellt*, där man kan se vad som är på gång i Sällskapet. På hemsidan kan man också klicka fram *en förteckning över Hellströms i pressen publicerade artiklar och noveller* eller en annan förteckning, som redovisar *Litteratur om och kring Gustaf Hellström*. Från sidan kan man dessutom i PDF-format ladda ned samtliga nummer av *Medlemsbladet* (varom mera alldeles strax). Och om man är sugen på att på egen hand göra ett strövtåg mellan de olika litterära skyltarna i Kristianstad, så kan man på hemsidan hitta både karta och texthäfte, också de i PDF-format.

Viktiga inslag i Gustaf Hellström-sällskapets verksamhet är *de två årliga Medlemsbladen*, fast egentligen skulle *”häften*” vara en mer korrekt beteckning, för ganska snart kom ”Bladet” att svälla ut från de 11 sidor de första Bladen innehöll till ganska tjocka häften på 32 sidor, ja, t o m upp till 40 sidor, men Sällskapet har valt att hålla kvar beteckningen ”blad”.

Medlemsbladet utkommer i lagom tid inför vårens årsmöte och inför höstmötet i oktober. Som redan nämnts är Lennart Leopold redaktör. Under de första åren var han det tillsamman med Göran Ågren, som några år även var sekreterare. Han var en av initiativtagarna till bildandet av Gustaf Hellström-sällskapet och mycket aktiv i Sällskapet fram till sin alltför tidiga bortgång. Göran hade genom sin tjänst som informationsansvarig på Högskolan Kristianstad möjlighet att låta tryckta medlemsbladen hos vaktmästeriet – till internpris. Senare tog Lennart, som då fått tjänst som lektor i litteraturvetenskap, över denna viktiga uppgift. Numera trycker vi i stället medlemsbladen hos omsorgsförvaltningens trevliga lilla produktionsgrupp Ork & Idé, som håller till i gamla Yllefabriken.

Det var väl efter Görans bortgång lite oklart om ”uppdraget” att ansvara för utskicken till medlemmarna hörde till den som lät trycka medlemsbladen eller om det hörde till sekreterarens uppgifter, men under Anders Bojs tid som sekreterare hjälptes han och Lennart ofta åt. Senare var det under en del år Lennart ensam som gjorde det, men numera är det i stället Roland som tagit sig an denna nödvändiga uppgift.

Medlemsblad nr 1, årgång 1, 2001 utkom redan fyra månader efter Gustaf Hellström-sällskapets tillkomst och innehöll förutom *Ordföranden har ordet* – ett stående och viktigt inslag i alla kommande Medlemshäften – en artikel av Lennart Leopold med titeln ”Gustaf Hellströms debut” och lämpligt nog tre olika texter författade av Gustaf Hellström själv, dels två tidiga dikter med titlarna ”Trolltyg” och ”Höstgille”, dels artikeln ”Litteraturskandinavismen på 1790-talet” (Hellströms trebetygsuppsats). Dikterna visar, att rimmad vers nog inte var Gustaf Hellströms starka sida!

Genom *Medlemsbladen* har medlemmarna genom åren fått en mängd intressanta fakta om Gustaf Hellström, fakta som ofta tidigare varit helt okända för de flesta, men som framför allt Lennart forskat fram under sina idoga djupdykningar i olika arkiv. Men han har förstås också genom åren kunnat förmedla texter skrivna av personer som gjort egna forskningsinsatser eller på annat sätt haft kännedom om eller rent av bekantskap med Gustaf Hellström. Läsarna har fått möta Gustaf Hellström som ung pojke i Kristianstad och Åhus, som reporter i London, Paris och New York, på reportageresa i Hitler-Tyskland och i Stalins Ryssland, som översättare av den blivande Nobelpristagaren Eugene O’Neill för Dramaten men även som dramatiker i egen rätt, som ordförande i Svenska Pennklubben, som en av de aderton i Svenska Akademien osv.

En säkerligen oväntad – och för de flesta helt okänd – insats av Gustaf Hellström presenterade Lennart i *Medlemsbladet* våren 2010: Gustaf Hellström var en av de första – och den förste som fick genomslag – som introducerade scoutrörelsen i Sverige, inte i direkt handling men genom en rad artiklar i *Dagens Nyheter* under hösten 1909 till våren 1910. Till det *Medlemsbladet* bifogades dessutom ett 24-sidigt häfte med några av Hellström artiklar om Boyscoutrörelsen i *Dagens Nyheter*.

Tilläggas kan att två av Gustaf Hellströms skrifter från tiden i Frankrike faktiskt i sin helhet har tryckts om i medlemsbladet, nämligen *Vår tids ungdom* (i nr 27 och 28) och *Joffre – Människan och härföraren* (i nr 30).

Årsmöten/Medlemsmöten

Vid det första årsmötet den 21 april 2001 i det nybildade Gustaf Hellström-sällskapet höll historikern Anders Bojs lämpligt nog föredraget *Kristianstad – staden som formade Gustaf Hellström*, som placerade ”vår” författare i den miljö, som i så stor utsträckning format honom och därmed hans verk. Anders har varit en synnerligen aktiv medlem genom åren, bl a var han Sällskapets sekreterare åren 2005 – 13.

Vid de årliga medlemsmötena – årsmötet i april, höstmötet i oktober – har deltagarna fått vara med om ytterligare ett stort antal djupdykningar i Gustaf Hellströms liv och verk och också presenterats för andra miljöer, som han kom att vistas och arbeta i – och som i mer eller mindre förklädd form dyker upp i hans romaner.

Så berättade t ex författaren Eva Ström, bosatt i Kristianstad, vid årsmötet 2004 om ”*Storm över Tjurö* som politisk allegori eller nyckelroman” och visade då också nytagna bilder från en resa till det nutida Utö – romanens Tjurö – tagna av hennes make Helge, som även i andra sammanhang hjälpt oss med fina bilder. Och Lennart har vid flera tillfällen i ”ord och bild” tagit oss med till bl a London, Paris, Senlis i Frankrike och Woodstock i USA, dvs platser där Gustaf Hellström bodde under längre eller kortare perioder och troget rapporterade om både stort och smått hem till ”sin” tidning *Dagens Nyheter*. Man har verkligen fått klart för sig, att Gustaf Hellström var för sin tid en ovanligt berest person!

När Gustaf Hellström-sällskapet så småningom fick möjlighet att ge ut samlingar med Gustaf Hellströms journalistik, blev presentationer av böckerna självklara inslag på medlemsmötena.

Medlemsmötena brukar vara uppdelade i två avdelningar, med en uppskattad paus mitt i med bok- och tröjförsäljning, servering av traditionella ”förfriskningar”, som i Gustaf Hellström-sällskapet betyder kex, ost, frukt, vin, och givetvis möjligheter till trivsamma möten med andra medlemmar. Inte minst viktigt har det varit för medlemmarna, att de vid Sällskapets bokbord har kunnat komplettera sitt ”Hellström-bibliotek” med ganska svåråtkomliga exemplar av hans romaner. Dessa kommer förmodligen inte att ges ut i nytryck, men Gustaf Hellström-sällskapet har genom åren kommit över en del exemplar av hans romaner dels genom gåvor, dels genom inköp och har kunnat sälja vidare till överkomliga priser.

En inkomstkälla som tillkommit med åren är lottförsäljning under mötena, där de lyckliga vinnarna fritt fått välja ett exemplar från Sällskapets bokbord – ett riktigt win-win-koncept: Gustaf Hellström-sällskapet har fått in en liten slant, vinnarna har kunnat komplettera sin ”Hellström-samling”!

Boken *Det var ingen tjusande idyll* (1909)

På sin *Ordförandesida* i *Medlemsbladet* hösten 2008 kunde Sverker Oredsson med stolthet meddela, att ett projekt som man under en tid diskuterat inom styrelsen nu tycktes möjligt att förverkliga: en omfattande presentation i bokform av Gustaf Hellströms levnad och hans många viktiga insatser både som romanförfattare och som journalist.

Det efterlängtade projektet kunde nu genomföras tack vare att Sällskapet genom Christina Hamrins förmedling erhållit 200.000 kronor ur *Carl-Olof och Jenz Hamrins stiftelse.* Resultatet blev att den innehållsrika boken *Det var ingen tjusande idyll* utkom på Atlantis förlag år 2009, under redaktörskap av Eva Ström och Lennart Leopold.

Boken är inbunden och innehåller 16 artiklar, varav flertalet är skrivna av styrelsens egna: Lennart Leopold, Anders Bojs, Disa Lundgren, Hans Holmberg, Eva Ström, Sigurd Rothstein och Sverker Oredsson. Av utomstående noterar man att Per Rydén skriver om Hellström som pionjär inom sportjournalistiken,

Anders Björnsson (medlem i Sällskapet) om romanen Carl Heribert Malmros samt Ivo Holmqvist om Hellströms bevakning av amerikansk litteratur.

Extra stolta var redaktörerna över att Svenska Akademien hade gett dem tillstånd att i sin helhet trycka av Gustaf Hellströms aldrig tidigare publicerade sakkunnigutlåtande om William Faulkners författarskap, vilket ledde till att Faulkner fick Nobelpriset för 1949 (utdelat 1950).

Som bild på bokens omslag hade man valt det kanske inte helt ”vänskapliga”, kubistiskt inspirerade porträttet av Gustaf Hellström, utfört av hans vän Nils Dardel, under den tid i Senlis utanför Paris då de två var rivaler om den unga och intagande blivande författarinnan Ulla Bjerne. (Också hon avporträtterad av Dardel, och även av flera andra svenska konstnärer.)

Det var ingen tjusande idyll fick långa och positiva recensioner i flera stora tidningar. Boken kan nog sägas vara Gustaf Hellström-sällskapets ”flaggskepp”, och har genom åren presenterats och sålts i alla olika sammanhang, där Gustaf Hellström-sällskapet varit representerat. Sedan Sällskapet köpte upp restupplagan från Atlantis förlag har boken dessutom kommit att bli en uppskattad välkomstgåva till nya medlemmar!

Tio framgångsrika år…

…firade Gustaf Hellström-sällskapet på sitt höstmöte söndagen den 17 oktober år 2010 med ”ett program kring Gustaf Hellström som kulturjournalist och utrikeskorrespondent”. Föredrag hölls av två kända tidningsmän, Rolf Gustafsson, som i många år verkat som utrikeskorrespondent i Bryssel för Sveriges Radio och därefter i *Svenska Dagbladet*, och Staffan Söderberg, tidigare kulturredaktör på *Sydsvenskan.* I *Medlemsblad* nr 21, våren 2011, finns bådas föredrag tryckta: Rolf Gustafsson talade över ämnet *Om utrikeskorrespondentens yrke förr och nu,* och Staffan Söderberg berättade om *Gustaf Hellström som kulturjournalist.* Texterna togs sedan med också i den tredje boken i skriftserien, *Världsreportern från Kristianstad* (2015).

I 10-årsjubileet deltog som gäster Gustaf Hellströms brorsbarnbarn Märtha Carlsson med make Carl-Johan Carlsson och hennes bror Erik Hellström – säkerligen uppkallad efter farfar Nils (och Gustafs) far: styckjunkaren vid Wendes regemente Eric Hellström. Som gåva till Sällskapet överlämnade dessa släktingar dels visboken *Ballader från Bohuslän* med schwungfullt skriven dedikation (här nedkortad):”Till Gustaf Hellström – Odödlige Broder […] Tack och God Jul! Din tillg. Evert Taube”, och dels Taube-visan ”Torpmaja” i handskrivet originalmanus, dedicerad ”Till Herr Hellström, (originalmanus) som tack för en artikel om Norlind i Borgeby – 11/XI . 43”.

Ordförandeskifte 2011

”Det känns litet högtidligt att skriva denna min sista ordförandesida” – så började Sverker Oredsson sin avskedstext i *Medlemsblad* nr 21 våren 2011, efter sju år som Gustaf Hellström-sällskapets ordförande, och han poängterade, ”att

det för en ort är av stort värde att platsens kulturella arv lyfts fram”. Förvisso sant, men för att en förening eller ett Sällskap skall existera, fordras en ordförande, och det brukar inte vara det lättaste att få fram!

När jag pensionerades från min lärartjänst och också lämnade mina uppdrag för Lärarnas Riksförbund och SACO efter över 20 års aktivt engagemang med täta Stockholmsresor, var jag fast besluten att i fortsättningen enbart ägna mig åt mig och mitt – resa, läsa, knyppla. Senare accepterade jag med tvekan att ingå i styrelsen för Gustaf Hellström-sällskapet, för det verkade tämligen ”ofarligt”. Men jag hade aldrig tänkt tanken att bli ordförande i Sällskapet och sa därför absolut och bestämt nej från början. Men efter hårt tryck från delar av styrelsen och från Valberedningens Hans Holmberg föll jag till slut till föga inför hotet, att Sällskapet skulle försvinna, om ingen ordförande fanns! Och det tyckte jag, hade varit för sorgligt.

Så vid årsmötet våren 2011 valdes jag till ordförande för Gustaf Hellström-sällskapet med uttryckligt förbehåll, att valet gällde ett år. Det blev inte ett år, utan *åtta mycket givande år*, när mycket spännande hände inom Sällskapet. Vilket kommer att framgå här nedan.

Vid årsmötet 2018 lämnade jag över – den fiktiva – ordförandeklubban till Hugo Karlsson, som efter ett år lämnade vidare till Lena Persson, som fortfarande år 2020 är ordförande i Gustaf Hellström-sällskapet. Hugo är psykolog och har haft tjänst inom skolförvaltningen i Kristianstads kommun, medan Lena varit universitetslektor i omvårdnad och vicerektor vid Högskolan Kristianstad.

Skyltprojektet

”…att lyfta fram Gustaf Hellströms liv och verk…” …har alltid varit och fortsätter att vara hans Sällskaps huvuduppgift, och ett sätt att göra det i hans egen stad var det s k *skyltprojektet.* I andra städer och också här i Kristianstad hade man satt upp skyltar av olika utförande och material främst på byggnader med intressant information om husets ålder, verksamhet som bedrivits där, personer som bott där osv. Men varför inte i stället skyltar, som berättade om Gustaf Hellströms anknytning till platser och byggnader här i hans uppväxtstad – helst med utdrag ur hans egna texter?

Kultur- och Fritidsnämnden kontaktades och visade sig villig att bidra med pengar, om nämligen fler författare med anknytning till Kristianstad – och det finns oväntat många faktiskt! – togs med i projektet. Och så fick det alltså bli, om Sällskapet alls ville genomföra projektet!

Lennart Leopold – med litet bistånd av oss andra – letade upp lämpliga texter, gjorde smakfull layout med texter och bilder; ägarna till byggnaderna – både myndigheter och privatpersoner – kontaktades och nästan alla var både intresserade och mycket tillmötesgående. Också Föreningen Gamla Kristianstadselever bidrog med pengar, så att fyra skyltar kunde sättas upp utanför aulan på Högre Allmänna Läroverket – numer Söderportgymnasiet – där Frans G

Bengtsson, Fredrik Böök, Gustaf Hellström och Birgitta Trotzig alla gått i skolan.

Lördagen 15 december år 2012 kunde så de första femton skyltarna högtidligen invigas av dåvarande ordföranden i Kultur- och Fritidsnämnden Bengt-Åke Kjell, vid en liten ceremoni på Regionmuseets gård. Vädret var synnerligen onådigt med isande vind och ishalka – men Motettkören sjöng vackert och värmde oss, liksom den glögg (alkoholfri givetvis!) och de pepparkakor Sällskapet bjöd på.

Senare har ett par omgångar nya skyltar satts upp, bl a med texter av de tre kvinnliga Kristianstads-anknutna författarna Birgitta Trotzig, Eva Waldemarsson och Eva Ström – dessa skyltar valde Sällskapet att sätta upp på den Internationella Kvinnodagen 8 mars 2016, och det uppmärksammades med ett stort uppslag i *Kristianstadsbladet*.

Det finns nu sammanlagt 28 skyltar med texter av tolv olika författare från fem sekler, från 1600-tal till 2000-tal, som lyfter fram Kristianstad som en stad med oväntat – och ofta okänt – stora litterära traditioner. Dessutom har Sällskapet låtit trycka upp en karta över var skyltarna finns och ett häfte med de olika skyltarnas texter. Karta och häfte finns dessutom tillgängliga på hemsidan att ladda ned som PDF.

Litterära vandringar

Det hade tidigare under några somrar förekommit guidade, litterära stadsvandringar här med bl a Sune Friström, Hans Holmberg och Anders Bojs som guider, men de hade legat nere några år. I samband med Kristianstads 400-årsjubileum år 2014 beslutade sig Sällskapet för att återuppta de guidade vandringarna och då med inriktning på de platser, där Sällskapet låtit sätta upp de ovan nämnda skyltarna, och sen har man genomfört sådana varje sommar. För den mycket facila avgiften 20 kronor får deltagarna i Hellström-sällskapets vandringar dels en karta med platserna för skyltarna utmärkta, dels ett häfte med bilder på författarna och alla skylttexterna upptryckta.

Den ena vandringen utgår från Stora Torg och avslutas vid Söderportgymnasiet, f d Högre Allmänna Läroverket, där Gustaf Hellström alltså tog studenten år 1900, medan den andra vandringen börjar i Gustaf Hellström-rummet på Stadsbiblioteket och avslutas vid Stora Torg. Roland har alltid varit en av guiderna, övriga har varit Bengt Granstrand, Margareta Wingårdh, Hugo Karlsson och jag själv, som i flera år assisterade Roland. Det bör påpekas, att informationen har varit helt olika på de båda vandringarna. Den ena ägnas Gustaf Hellström och den andra några av de övriga författarna. En extra Hellström-vandring har brukat anordnas varje år den första fredagen i september – i samband med den stora Bokfestivalen här i Kristianstad.

Bokbordet har genom åren kompletterats med allt fler böcker av Sällskapets egen utgivning. Här sitter vår kassör och bibliotekarie Roland Persson utanför Gustaf Hellström-rummet, flankerad av nuvarande sekreteraren Bo Silverbern. (Foto: Anders Tell)

Nyutgivning av Gustaf Hellströms journalistik

Gustaf Hellströms romaner kommer förmodligen aldrig att nytryckas i detta digitala tidevarv, men de flesta har ändå gått att få tag i antikvariskt, för han var ju en av de stora svenska författarna under första delen av 1900-talet. Men om hans banbrytande insatser på journalistikens område kan nog sägas att den nästan helt hade försvunnit i glömskans dunkel, och ändå är vi nog ganska många som *numera* anser, att det var främst på det området han kom att göra sin allra största insats.

Gustaf Hellström reste som 24-åring till England och bodde och arbetade sedan som utrikesreporter för *DN* i London mellan åren 1907 och 1911. Succén var i det närmaste omedelbar, eftersom han visade sig ha några mycket viktiga egenskaper för en reporter: han hade mycket god uppfattningsförmåga, kunde se

djupare än till ytan och genomskåda dolda sammanhang, och så hade han ju stor förmåga att uttrycka sig. Så ger till exempel hans reportage från den tidiga suffragettrörelsen mycket levande bilder från suffragetternas stundtals våldsamma framfart. Uppmärksammade också av senare tiders journalister är hans reportage från Olympiaden i London 1908, särskilt då reportaget från Maratonloppet, som ger en skrämmande bild av ett omänskligt lopp.

Gustaf Hellström kom under sina mer än 20 år som utrikeskorrespondent för *Dagens Nyheter* att rapportera från flera länder, Frankrike, Tyskland, USA, och många av hans reportage är fortfarande mycket läsvärda. I styrelsen för Gustaf Hellström-sällskapet diskuterade vi under min första tid som ordförande ganska trevande möjligheten att publicera valda delar av Gustaf Hellströms journalistik. Men det är dyrt att trycka böcker, och de pengarna fanns inte i Sällskapet. Visserligen fick Gustaf Hellström-sällskapet varje år liksom andra ideella föreningar ett verksamhetsbidrag från Kristianstads kommun, och kommunen bidrog ju som tidigare framgått med extra bidrag vid andra tillfällen, men de stora summor som krävs för att trycka en bok, måste sökas på andra håll.

Vid Sällskapets årsmöte våren 2013 berättade jag om planerna på en nyutgivning av Hellströms journalistik och då främst hans reportage från Hitler-Tyskland i maj 1933 men konstaterade också, att tyvärr var de planerna kanske ekonomiskt omöjliga för Sällskapet. Men direkt efter årsmötet meddelade medlemmarna Ronny och Birgitta Holm från Tyresö, att de ville skänka 5.000 kronor som hjälp till projektet! Det var ju oerhört generöst av dem, och vi tackade dem varmt för denna fina grundplåt – även om den inte skulle räcka ”hela vägen” till en nytryckning.

I början av maj samma år, dvs 2013, var jag på ett Harry Martinson-arrangemang på Börshuset i Stockholm, där Svenska Akademiens dåvarande kansliansvarige Odd Zschiedrich berättade om Akademiens arbete och bland annat sa: ”Det finns massor med pengar i Akademiens fonder, och de delar årligen ut stora summor *både till stora och små projekt.*” Min tanke var direkt: ”Gustaf Hellström-sällskapets bokprojekt måste ju vara ett *litet projekt* för Svenska Akademien”, så genast efter föredraget sökte jag upp Odd – för övrigt född och uppvuxen i Hässleholm! – och berättade om Gustaf Hellström-sällskapets bokplaner. (Naturligtvis framhöll jag också att Hellström ju hade varit en bemärkt medlem bland ”de aderton”.) Hans råd var ”Sök!”, och han uppmanade oss också att adressera vår ansökan direkt till honom, eftersom det var han som ansvarade för dagordningarna till Akademiens sammanträden – och kanske rent av var den som utformade förlag till beslut?

Redan i maj samma år, alltså 2013, sändes Gustaf Hellström-sällskapets första ansökan om bidrag in till Svenska Akademien, och mycket snart kom också svaret på tjockt, fint brevpapper med Akademiens emblem och devis *Snille och smak* överst på arket och med en guldkant längs ena sidan och

undertecknat av Akademiens dåvarande Ständige Sekreterare Peter Englund: *Gustaf Hellström-sällskapet beviljades de sökta 15.000 kronorna!*

Också Kristianstads Sparbank och Handelsbanken bidrog med pengar, och glädjen blev stor i Sällskapet, som alltså kunde förverkliga sin stora plan att börja ge ut Gustaf Hellströms artiklar i *Dagens Nyheter*, nu först från hans resa i Hitler-Tyskland våren 1933.

Gustaf Hellström i tredje riket blev den första boken i Sällskapets skriftserie med texter ur Gustaf Hellströms journalistik! Liksom alla de följande böckerna var Lennart Leopold huvudredaktör, med Sigurd Rothstein som biträdande redaktör för de första. Senare har Roland Persson, Jane Ekstam eller jag själv fungerat som tillfälliga medredaktörer. För samtliga böcker i serien gäller att Lennart har utfört allt arbete med redigering och layout, och då också utformningen av omslagen.

Inför Bokfestivalen här i september 2013 gjorde *Kristianstadsbladet* ett ganska stort reportage om boken, och Lennart och Sigurd presenterade den sen i ord och bild under festivalen här. Efter presentationen, som hölls i Regionmuseets hörsal, agerade jag ”försäljare”, och boken såldes direkt i så stor mängd, att det nog är enda gången jag halvsprungit genom Kristianstads gator med fickorna fulla av 100-kronorssedlar! Boken såldes också ganska bra vid Sällskapets bokbord ute på stan, och senare köpte Kristianstads Gymnasieskolor 90 ex. *Gustaf Hellström i tredje riket* är nog också den av Sällskapets böcker, som varit mest efterfrågad på den stora Bokmässan i Göteborg, där Gustaf Hellström-sällskapet snart skulle ”debutera”.

Efter denna den första nyutgivningen av Hellströms journalistik följde sedan hans mycket intressanta reportage från första världskrigets Frankrike – där Hellström råkade bo, då kriget bröt ut – samlade under titeln *1½ mil härifrån står världens största slag* (2014). Därefter en samlingsvolym år 2015 med titeln *Världsreportern från Kristianstad* med texter om och av Gustaf Hellström. År 2016 kom *Reporter i världens största stad* år, med reportage från hans London-år – bl a med det redan nämnda reportaget från det omänskliga maratonloppet vid Olympiaden i London 1908. Boken *Resa i Stalins Ryssland* kom år 2017, och året därefter ett urval reportage och resonerande artiklar från hans treåriga vistelse i USA: *Kriget, Wilson och freden* (2018).

Ända fram till och med Rysslandsboken hade Gustaf Hellström-sällskapet årligen beviljats rätt stora bidrag från Svenska Akademien för att kunna återutge Gustaf Hellströms viktiga och nästan helt bortglömda journalistik. Men så skedde en del förändringar inom Akademien, bl a lämnade Odd Zschiedrich sin tjänst som kansliansvarig och därmed uppgiften att utforma dagordningen till Akademiens sammanträden. Kanske hade det betydelse för Gustaf Hellström-sällskapet, för det året avslogs för första gången Sällskapets begäran om bidrag. Boken *Kriget, Wilson och freden* kunde tryckas och komma ut ändå, för de tidigare böckerna hade sålt ganska bra, och Sällskapet hade tillräckliga medel i kassan. Men i sitt förord skrev Lennart Leopold: ”Med denna volym avslutar

Gustaf Hellström-sällskapet sin serie böcker kring Gustaf Hellström som utrikesreporter.”

Och så blev det, och nu efteråt känns det viktigt och riktigt, att Gustaf Hellström-sällskapet har kunnat lyfta fram denna – tidigare för de flesta ganska okända sida hos Gustaf Hellström: hans banbrytande insats som journalist!

Han hade några av de egenskaper som skapar en god journalist: han var skarpsynt, dvs han såg inte bara ytan utan också underliggande sammanhang, han hade en snabb uppfattningsförmåga, han hade ett gott minne – och han hade både *språket och de litterära uttrycksmedlen* för att kunna levande uttrycka det han såg och upplevde: Jane Ekstam kunde i boken *Världsreportern från Kristianstad* visa att Hellström var tidigt ute i den genre som *numera* benämns litterär journalistik!

Kristianstads Bokfestival…

…är förmodligen det största litterära arrangemanget i Skåne, inte bara Kristianstadsbor utan också många utsocknes söker sig hit framför allt på lördagen. Bokfestivalen arrangeras sedan år 1999 från och med torsdagskvällen till och med lördagen den första helgen i september.

Stadsbiblioteket svarar för programutformning och samordning av de olika programpunkterna. Kända författare håller föredrag och ges därmed tillfälle att presentera sina verk och får tillfälle till kontakter med både gamla och nya läsare. I flera år hölls sådana föredrag bl a i Regionmuseets hörsal, men de har senare samlats till olika lokaler i Kristianstads Kulturkvarter. Det är också i detta sammanhang, som Gustaf Hellström-sällskapet har tagit tillfället i akt att i ord och bild presentera de årligen utgivna reportage-samlingarna. Sådana år då ingen bok gavs ut ordnades gärna något annat Hellström-program, exempelvis medverkade Eva Ström i ett program om ”Gustaf Hellström och kvinnorna” hösten 2008. Lennart har varit den som ”hållit i” dessa program i Regionmuseets Hörsal, ibland assisterad av Sigurd Rothstein eller av mig, och som redan nämnts har Sällskapet påpassligt kunnat sälja av samlingarna direkt på plats.

Det mest publikdragande enskilda inslaget under festivalen är förmodligen de bokbord som på lördagen kan hyras för en relativt billig peng både av enskilda och föreningar, för att duka upp såväl gamla som nyutkomna böcker till försäljning. Från början fanns dessa bokbord vid Lilla Torg och på de två Storgatorna, men de senaste åren har de flesta bokborden flyttats ner till Östra Boulevarden.

Gustaf Hellström-sällskapet deltog i Bokfestivalen redan från början och har ordnat bokbord och kunnat sälja både äldre Hellström-litteratur och på senare år även de av Sällskapet nyutgivna reportagesamlingarna, liksom den

stora boken *Det var ingen tjusande idyll* (2009), som numera faktiskt ges som välkomstgåva till nya medlemmar i Sällskapet.

Roland Persson har varit ansvarig för bokning av bord och annat praktiskt, och tillsammans med Lennart Leopold har han på lördagen dukat upp Sällskapets utbud. Flera andra ur styrelsen men även ”vanliga medlemmar”, som Lars Erik Jansson från Malmö, har sedan hjälpt till som ”bokbordsvärdar”, beredda att informera och sälja böcker. Inte minst viktigt och väldigt trevligt har det varit att i samtal kunna berätta om Hellström och hans Sällskap för dem som stannat till vid Sällskapets bokbord. Till och med för många Kristianstadbor har det varit en överraskning, att det finns ett sådant Sällskap här i stan – och då har vi ändå hållit på i tjugo år. Men vi jobbar på!

Bokmässan i Göteborg…

…startade 1985 med inriktning på i huvudsak Bibliotek och biblioteksanställda, men har under åren vuxit till dagens gigantiska mässa, som lockar uppåt 100.000 utställare och besökare under de fyra dagar man håller öppet: från torsdag eftermiddag till söndag eftermiddag sista veckan i september. Det är mycket dyrt att hyra en utställningsmonter, och det var från början en omöjlighet för Gustaf Hellström-sällskapet att delta.

Men så hade jag våren 2012 ett ärende in i Kristianstads Bokhandel (där Sällskapet generöst nog disponerade ett skyltskåp ut mot Västra Storgatan) och bokhandlare Daniel Soutine ställde den oväntade frågan: ”Har Gustaf Hellström-sällskapet aldrig tänkt på att åka till Bokmässan i Göteborg?” Jag var alldeles nytillträdd ordförande i Sällskapet och kunde svara, att jo, det hade vi verkligen, men det fanns inte pengar i Sällskapets kassa till det. Till min överraskning – och glädje förstås! – lovade Daniel på stående fot att bidra med 5.000 kronor för att Gustaf Hellström-sällskapet skulle kunna delta i Mässan!

Daniel Soutine är för övrigt en av de få som utsetts till Hedersmedlemmar i Gustaf Hellström-sällskapet. Efter att Bengt Tomson och Hans Holmberg avlidit, har Sällskapet endast två Hedersmedlemmar – de ovan redan nämnda Christina Hamrin och Daniel Soutine. Tilläggas bör att Bengt Tomson var den ende som skrivit en doktorsavhandling om Gustaf Hellström (den handlade om Hellströms väg till *Snörmakare Lekholm får en idé*). Hans Holmberg, slutligen, var lektor vid Högskolan Kristianstad och gjorde genom åren många goda insatser som skribent, bl a med skrifter om Kristianstad i litteraturen. I det sammanhanget var Fredrik Böök och Hjalmar Söderberg författare som han gärna lyfte fram, förutom Gustaf Hellström då förstås.

Efter Daniel Soutines generösa bidrag blev det alltså så, att Gustaf Hellström-sällskapet år 2012 kunde debutera på Bokmässan i Göteborg, från början med en egen hyrd monter, men ganska snart genom Rolands förmedling med en monter delad med Presshistoriska Föreningen – senare Mediehistoriska Föreningen – ett samarbete som fungerat mycket bra genom åren och dessutom sparat pengar för båda föreningarna!

Roland har alltid varit den som har ansvarat för Sällskapets deltagande, har bokat bord, fraktat upp allt material, byggt upp och sen tagit ner och fraktat hem Sällskapets material – affischer, tröjor, Sällskapets olika broschyrer och framför allt alla böcker om och av Gustaf Hellström, och också i långa pass fungerat som montervärd. Också jag har deltagit i alla Bokmässorna som montervärd och liksom Roland hållit ett antal s k ”kortföredrag” på 15-20 minuter på den speciella DELS-scenen (De Litterära Sällskapens scen), där vi kunnat presentera ”vår” författare, vårt Sällskap och fått utmärkta tillfällen att presentera Sällskapets nyutgivningar av Gustaf Hellströms viktiga reportage, vilket säkert bidragit till att vi har sålt en hel del av dessa under Bokmässan. Också andra medlemmar har ställt upp som montervärdar, från Kristianstad bl a Silva och Hugo Karlsson samt Gunhild och Jan Seebass. Även Kjell Andersson från Eskilstuna bör nämnas.

Kontakter och arrangemang med andra Sällskap och Föreningar

Ett viktigt ”utfall” av Gustaf Hellström-sällskapets närvaro vid Bokmässan i Göteborg har varit de givande kontakterna med andra sällskap och föreningar, som har knutits där. Några av dem har dessutom resulterat i vidare arrangemang. Roland Persson har stor del i att dessa kontakter har tagits och utvecklats genom åren.

Frans G Bengtsson var visserligen född i Rössjö på västra sidan av Skåne, men han bodde i Kristianstad från år 1904 till 1912, då han tog studenten här vid Högre Allmänna Läroverket. Så det var naturligt, att **Frans G Bengtsson-sällskapet** förlade sitt höstmöte hit till Kristianstad år 2013. Jag hade tjänstgjort vid Läroverket som språklärare under några år, så jag fick låna nyckel till skolan, och höll sedan i ett av klassrummen ett föredrag om Frans G Bengtsson som mycket flitig skribent i gymnasist-föreningen Athenæums ”tidning” med samma namn – den utkom i flera decennier men bara i ett handskrivet ex per nummer, så någon större spridning hade den ju inte! Men många kända för-fattare ”debuterade” faktiskt i tidningen *Athenæum* – t ex Gustaf Hellström, Fredrik Böök (dock då med efternamnet Christoffersson), Birgitta Trotzig och just Frans G Bengtsson. Den senare skrev helst på vers – sida upp och sida ner – enligt egen utsago eftersom man då fick mer betalt per rad än om man skrev på prosa!

Efter besöket på Söderportgymnasiet samlades deltagarna i Gustaf Hellström-rummet på Stadsbiblioteket för sedvanliga förfriskningar och förstås information dels om Hellströms verk, dels om hans Sällskap.

Året därpå – i maj 2014 – kom två stora Sällskap på besök till Kristianstad, nämligen Söderbergsällskapet och **Harry Martinson-sällskapet**. För det senare sällskapet var det egentligen deras sedvanliga årsmöte – som annars alltid hålls på Jämshögs Folkhögskola – och delar av det var inte öppet för allmänheten. Men vi fick disponera en del av dagen och det gav mig möjlighet att informera

om Sällskapet och dess arbete, för att sedan presentera litteraturvetaren och dåvarande styrelseledamoten Håkan Sandgren som talade kring några av våra Kristianstadsförfattare som naturskildrare (vi höll lämpligt nog till på Naturum mitt i Helge å, för det finns naturligtvis många naturintresserade i Harry Martinson-sällskapet). Sedan höll Lennart Leopold ett föredrag om Hellströms liv och verk.

Söderbergsällskapet tog däremot god tid på sig, anlände till Kristianstad redan fredagen den 9 maj, 2014, och stannade till söndagen. På lördagen var allmänheten välkommen, och på förmiddagen ledde Lennart Leopold en guidad vandring i Kristianstads innerstad med information om Hellström/Maria von Platen/Söderberg-intressanta platser. På eftermiddagen arrangerades ett öppet seminarium om bl a Hjalmar Söderbergs och Gustaf Hellströms journalistik och deras likartade inställning till Första Världskriget med rubriken *Söderberg, Hellström och året 1914*.

Söderberg och Hellström hade verkligen en hel del beröringspunkter: de var båda författare OCH journalister, de var båda starka anti-nazister, OCH de sades båda ha haft förhållanden med Maria von Platen – dock inte samtidigt. Det är känt att Söderberg under sina sista år mycket uppskattade Hellströms engagemang mot nazismen.

Särskilt givande har kontakten varit med **Presshistorisk Förening** – senare med bättre anpassning till moderna media: **Mediehistorisk Förening**. Den 16 oktober 2016 anordnades ett halvdagsseminarium på Stadsbiblioteket här i Kristianstad i samverkan mellan Gustaf Hellström-sällskapet, Presshistorisk Förening, Publicistklubben Syd och Stadsbiblioteket – allt för att hylla och fira 250 år av press- och tryckfrihet i Sverige.

Elisabeth Sandlund från Presshistorisk Förening redogjorde engagerat för Kristianstads intressanta presshistoria – bl a berättade hon om Emanuel Björk, en av svensk presshistorias store, född och uppvuxen här i Kristianstad men numer nästan helt bortglömd också här i sin ”hemstad”. Sune Johannesson, kulturchef på *Kristianstadsbladet*, berättade om de utmaningar, som en lokaltidning möter i sin ambition att lyfta fram det litterära och offentliga samtalet, varefter Roland Persson lyfte fram Gustaf Hellströms insatser som ordförande i Svenska PEN-klubben under de oroliga och kritiska åren 1936–1943, dvs just före och i början av Andra Världskriget. Dagen avrundades med ett samtal mellan Åke Pettersson – från Sveriges Radios *Vår Grundade Mening* – och Tina Thunander från SVT om att arbeta som journalist i olika medier.

Nya satsningar

Ett helt nytt inslag i Sällskapets arbete med att lyfta fram Gustaf Hellströms liv och verk var den **studiecirkel**, som Sällskapet i samverkan med Stadsbiblioteket ordnade hösten 2018. Cirkelledare var Roland Persson och Lennart Leopold. Ett

tiotal deltagare läste texter av Gustaf Hellström och talade och diskuterade sen kring dem. Särskilt intresse väckte hans noveller, eftersom de texterna var helt okända för de flesta.

I motsats till andra studiecirklar genomfördes denna utan några kostnader för deltagarna. Ur denna studiecirkel var det väl för övrigt som idén att publicera en samling Hellström-noveller uppkom. Resultatet blev *Morgonstämning och andra noveller* som är den sjunde boken i skriftserien.

Hemsida har Sällskapet ju haft sedan starten, men numera deltar Gustaf Hellström-sällskapet också i två andra digitala projekt, Facebook och Litteraturbanken.

Det är styrelsens Anders Tell som är redaktör för **vår Facebook-sida**. Där lägger han ut material som illustrerar bl a vår mötesverksamhet, texter men förstås också bilder och videosnuttar.

Sällskapets samarbete med **Litteraturbanken** har hittills resulterat i att vem som helst gratis kan ladda ned romanerna *Dagdrömmar*, *Den gången* samt *Snörmakare Lekholm får en idé*. Därtill finns där numera också Hellströms livfulla reportage från London om och kring suffragetterna.

Vid årsmötet 2019 lämnade Hugo Karlsson över ordförandeklubban till Lena Persson. (Foto: Lennart Leopold)

Ett annat nytillkommet inslag i verksamheten är ett **Stipendium** instiftat *Till minnet av Gustaf Hellströms liv och verk.* Stipendiet på 1000 kronor skall tillfalla en elev/elever i avgångsklassen på Söderportgymnasiet – på Hellströms tid Högre Allmänna Läroverket, skolan där han tog studenten år 1900 – och utdelas vid skolavslutningen i juni. Eleven skall ha ”visat intresse för internationella frågor”. Samhällskunskapslärare på Söderportgymnasiet hjälper till att utse den eller de som uppfyller det kravet, och vid skolavslutningen får sedan den utvalda eleven/eleverna ett vackert textat stipendiebevis, 1000 kronor överförda till sitt bankkonto samt ett bokpaket med böcker av och om Gustaf Hellström.

Stipendiet har utdelats vid två tillfällen (2018 och 2019), och vid bägge har styrelseledamoten Viveka Dettmark och jag varit stipendieutdelare. Naturligtvis har vi också passat på att ge avgångsstudenterna en kort information om Gustaf Hellström och hans insatser som författare och journalist!

”Still going strong…”

…brukar man kanske inte säga om 20-åringar i allmänhet, men när det gäller ideella Sällskap och Föreningar kan uttrycket vara befogat. Att ett litterärt Sällskap är viktigt för en kommun betonade ju Sverker Oredsson (ordförande åren 2002 till 2011), eftersom ”det /är/ för en ort av stort värde att platsens kulturella arv lyfts fram”. Detta har flera lokala aktörer insett, och Gustaf Hellström-sällskapet har genom åren fått bidrag från olika håll, bl a från Kristianstads kommun, Handelsbanken, Sparbanken och Folkuniversitetet – bidrag man med tacksamhet tagit emot och använt för att ytterligare lyfta fram sin verksamhet (och därmed också staden Kristianstad).

Tjugoårsjubileet var planerat att firas söndagen 19 april år 2020, med extra festligheter och med sentida släktingar till Gustaf Hellström som särskilt inbjudna gäster. Det skulle bli föredrag och estradsamtal om journalisters arbete förr och nu samt en presentation av en historik över Sällskapets arbete och verksamhet under de två gångna decennierna. MEN så slog Corona-viruset till, och det planerade arrangemanget fick – liksom de flesta andra arrangemang denna vår – ställas in.

Men Gustaf Hellström-sällskapet med Lena Persson i spetsen kommer så snart det är möjligt att fortsätta sin viktiga verksamhet att på olika sätt lyfta fram författaren och journalisten Gustaf Hellströms liv och verk. Och ett bevis på det är ju att Sällskapet just inför 20-årsjubileet ger ut ännu en bok i sin skriftserie, denna gång alltså en samling av Gustaf Hellströms nästan helt okända noveller: *Morgonstämning och andra noveller* (2020).

Disa Lundgren i juni 2020

I en något kortare version publiceras artikeln också i Föreningen Gamla Christianstads årsbok 2020

Vägar till Gustaf Hellström

Medlemmar berättar

Mitt Hellström-intresse väcktes genom Lundaprofilen Bengt Lidforss

Gustaf Hellström hörde inte till de författare som jag mötte under skolåren i Malmö på 60-talet. Han fanns med i kursplanen i litteraturvetenskap i Lund runt 1970, men något mer påtagligt minne av detta har jag knappast.

Inte ens som svensklärare på Söderportgymnasiet i Kristianstad, Gustaf Hellströms gamla skola, lyckades jag uppamma något vidare intresse för honom. Vad det kan ha berott på kan jag i efterhand inte klargöra, men till mitt försvar kan väl sägas att Gustaf Hellström vid det laget var ganska bortglömd. En möjlig vändpunkt för mig vore förstås 100-årsjubileet av Hellströms födelse i augusti 1982, vilket uppmärksammades av stadsbiblioteket. Men jag missade även detta, slitet som svensklärare tog nästan all min tid.

Det blev därför först på 90-talet som jag kom att intressera mig för Gustaf Hellström. Möjligen som följd av en smygande fyrtioårskris hade jag anmält mig till forskarstudier i Lund. Jag skulle ju skriva om Bengt Lidforss och hans socialdemokratiskt färgade litteraturkritik! Nu var det väl ändå dags, när annars?

Bengt Lidforss på Clemenstorget vid 1-majdemonstrationen 1905. Han var botanikern som retade borgerligheten med sina radikala artiklar i *Arbetet*

Drygt tio år senare var jag klar, och på vägen hade jag hittat Gustaf Hellström, som under sina lundaår tillhörde Lidforss litterära krets, den så kallade Lunda-bohemen. Om Lidforss och studentåren i Lund hade Hellström berättat framför allt i romanen *En mycket ung man* (1923), som jag studerade med stort intresse. Så kom det sig att jag på årsmötet 1998 i Kristianstads Humanistiska Förbund kunde hålla ett längre föredrag med titeln ”Urspårad lundabohem eller miss-förstått geni? Kring Gustaf Hellströms bild av Bengt Lidforss”. Maria Ehrenberg hade vänligheten att ta med mitt föredrag i stadsbibliotekets skrift *Gustaf Hellström* (1999), och så kom det sig att jag där fick publicerad min allra första text kring Gustaf Hellströms liv och verk. Det har senare blivit några till.

Lennart Leopold

Mitt första möte med Gustaf Hellström…

…var verkligen inte särskilt lyckosamt – kanske främst för att det var ett *påtvingat möte,* och för att det inträffade alldeles för tidigt i mitt läsande liv, kanske redan mitt sista år på realskolan, dvs när jag var 15-16 år gammal.

Verket var förstås *Snörmakare Lekholm får en idé*, och det presenterades som ”den viktigaste romanen om svensk ståndscirkulation”. Men ingen förklarade vad ordet ”ståndscirkulation” betydde och inte heller vad en ”snörmakare” egentligen hade sysslat med. Det påstods också att romanen i alla fall på sina ställen skulle vara rolig och ge en festlig beskrivning av huvudpersonen.

Jag läste förstås boken – var mån om mitt rätt höga svenskbetyg – men kunde varken då eller senare se något särskilt festligt eller löjligt i beskrivningen av Snörmakaren, jag såg och ser fortfarande en man med drömmar, drömmar som dock genom den tidens starka sociala skiktning var omöjliga för honom att uppnå – och det är varken något festligt eller löjligt över det!

Men någon favorit blev inte Gustaf Hellström eller Snörmakaren för mig, främst för att jag tyckte – och fortfarande delvis tycker – att Hellströms språk i romanerna är litet för torrt, för opersonligt och inte direkt ”lyfter” texten. Illitterat var jag dock inte, läste både Strindberg, Lagerlöf och mer sentida författare som Pär Lagerkvist, Vilhelm Moberg och förstås Harry Martinson med stor behållning.

Att gå med i det nybildade *Gustaf Hellström-sällskapet* redan från början år 2000 kändes mer som en ”plikt” för en svensklärare än som ett behov! Men så var min man och jag på ett av Sällskapets arrangemang, där Per Rydén våren 2003 presenterade något av Hellströms journalistik, och plötsligt kände jag: ”Men *detta* är ju något, han är ju BRA, Hellström!” – i alla fall som journalist!

Så vi deltog sen genom åren i alla – tror jag – arrangemang, som Gustaf Hellström- sällskapet ordnade, och blev mer och mer övertygade om att Gustaf Hellström och hans verk var värda ett bättre öde än att ”sjunka i glömskans djup”. Och trots mitt ärliga och övertygade motstånd *mot* att bli ordförande i Gustaf Hellström-sällskapet, kan jag kanske nu i efterskott våga erkänna, att jag känner både stolthet och glädje över att ha varit ordförande under de år Sällskapet fick möjlighet att återutge Gustaf Hellströms viktiga reportage från fr a Hitler-Tyskland år 1933 och Stalins Ryssland på 1930-talet.

Disa Lundgren

Jolo, Hellström och ”En fågel i handen”

Av Tommy Gustavsson [1]

Min förbindelselänk till Gustaf Hellström var Jolo. Via två sidor i hans och hustrun Margareta Sjögrens bok *Drottningens England* från 50-talet. De ingår i ett särskilt pubkapitel, med rubriken ”Lammet och lärkan”.[2]

Ett *DN*-kåseri

Jag tar det från början: Allt startade för min del med ett *DN*-kåseri på *Namn och Nytt* utifrån de där båda boksidorna. En söndag i slutet av 70-talet – ungefär fem år efter Jolos hastiga död – råkade jag läsa det kåseriet inne på ett ombonat numera nedlagt litet konditori vid Odengatan i Stockholm där både finfina bullar och dagens färska tidningar fanns; ja, jag satt faktiskt inte så långt ifrån Jolos uppväxttrakt i Vasastaden. Ända sen min studenttid på 60-talet har Jolo, eller Jan Olof Olsson som han egentligen hette, varit en av mina läsidoler.

Namn och Nytt-kåsören i just detta fall (kanske Unge eller Säverman) ordade förnöjt om en charmfull scen ett stycke in i Gustaf Hellströms London-roman *Kärlek och politik*, femte delen i dennes självbiografiska serie. Kåsören framhöll även att Jolo förtjust hade återberättat den scenen i sin reportagebok från England som kom ut 1954, ett år efter Hellströms bortgång.

Den scen det handlar om här är den unge svenske journalisten Stellan Petreus slumpartade inträde en förmiddag i Saloon Bar på den lilla puben ”En fågel i handen” i en ej namngiven förstad till London och hans lika slumpartade första kontakt där inne med mr Clinton – tack vare Petreus lite udda beställning av en kvartsbutelj champagne vid denna tidiga tidpunkt på dagen.

Slukade *Kärlek och politik*

Nåväl, *DN*-kåseriet ledde till att jag snart på ett antikvariat inköpte *Kärlek och politik*. Och slukade boken. Romanens rundmålning av livet i världsstaden London kring 1910 ingav stark närvarokänsla, bilderna från East End grep tag i mig (där hamnar Stellan på sjömanskrogen ”Fregatten”). Och jag fortsatte sedan med seriens övriga sex volymer, om än i fel ordning. Efter hand även med *Snörmakare Lekholm* och andra böcker av Gustaf Hellström.

---

[1] Den minnesgode läsaren noterar kanske att Tommy Gustavsson redan tidigare har medverkat i ett par av sällskapets medlemsblad. Se hans artiklar ”Resebrev till redaktören, skrivet i Hampstead…” och ”Good old George” i *Medlemsblad* nr 22, hösten 2011. (På sidan 5 i samma blad ges han dessutom en kort presentation.) I *Medlemsblad* nr 28, hösten 2014, återkom han med en utförlig och inkännande artikel om Hellströms roman *Kring en kvinna*: ”Kring Sybil och hennes män”.

[2] Se *Drottningens England*, s. 138–139.

Jag blev biten av Hellström – ja, även han blev en läsidol för mig. (Jolos text i *Drottningens England* kring ”En fågel i handen” läste jag dock långt senare.)

Förutom just *Kärlek och politik* var det nog *Det var en tjusande idyll*…, den fjärde delen, som särskilt tilltalade mig i Petreussviten. Interiörerna från Rydbergs bar i förra sekelskiftets Stockholm inte minst. Och den genomsnälle grosshandlare Orrman j:r är ju en lyckad sorglustig figur i den romanens marginal. Ja, också barn- och ungdomsskildringen i *Dagdrömmar* gjorde starkt intryck på mig.

En bit in på 80-talet slumrade väl mitt intresse för Gustaf Hellström in en smula. Jag noterade tyvärr inte ens att han vid millennieskiftet fick ett eget litterärt sällskap, med bas i sin födelsestad Kristianstad.

Intresset vaknade ånyo

Men tio år in på det nya seklet vaknade intresset ånyo. I samband med sällskapets aptitliga bok om Hellström och hans verk, såväl skönlitteraturen som journalistiken. Med titeln *Det var ingen tjusande idyll.*

Jag fick den volymen som ”Pappas julbok” av min dotter år 2009; läsningen ledde till ett par sommarresor i Hellströms London-fotspår, 2010 och 2011.

År 2010 besökte jag under en hel dag Richmond, där ju den unge *DN*-korrespondenten Gustaf Hellström hade bott i ca tre år runt 1910. Sommaren 2011 tog jag så tunnelbanan upp till Hampstead och oasen Vale of Health strax ovanför – där Gustaf bodde en tid som mogen *DN*-man och då även skrev romanen om polismästare Malmros i Söderås, det var runt 1930. (Vid årsskiftet 2010–2011 gick jag med i Gustaf Hellström-sällskapet.)

Redan genom besöket ute i Richmond sommaren 2010 började jag ana att den yttre miljön i *Kärlek och politik*, hur illusoriskt tecknad den än är, kunde vara hämtad från det mer backiga Hampstead. På ”Local Studies” i ståtliga Old Town Hall i Richmond letade arkivdamen fram, att någon pub som hette ”En fågel i handen” inte har funnits i Richmond ända sen 1860.

Mina aningar bekräftades vid hemkomsten till Sverige – när jag konsulterade sällskapets hemsida, med bl.a. medlemsbladen. Jodå, Hellström hade trollat friskt med geografin för sina två Londonsejourer, i västra respektive norra utkanten av världsmetropolen. I den här romanen har han flyttat nära nog hela Hampstead med omnejd söder- och västerut till Richmond utan att ange något namn.[3] Nästan det enda konkreta inslaget i bokens förstadsmiljö som också i verkligheten låg i hans ungdoms Londonförstad invid Themsen, det är boardinghouset för ensamstående herrar på Church Road.

[3] Se artiklar av Lennart Leopold i sällskapets medlemsblad nr 14 och 15.

”The Bird in Hand” i Hampstead

Men nu vill jag orda lite mer om just puben ”En fågel i handen” i *Kärlek och politik*. Ja, jag vågar påstå att även den torde vara från Hampstead. Vid mitt besök där uppe i Londons norra utkant 2011 införskaffade jag på ortens fina museum en sakkunnig bok om det gamla Hampstead, sammanställd av lokal-historikern Christopher Wade (också museets grundare). I den finns ett foto från huvudgatan vid 1900-talets mitt och där till höger syns puben ”The Bird in Hand”! Som då hade legat mycket länge på platsen.

Till höger på bilden syns puben ”The Bird in Hand” (se detalj på nästa sida). Courage och Barclay är namnen på de bryggerier vars öl serverades här.

Så det är högst tänkbart att den medelålders Gustaf frekventerade den här träffpunkten i byn kring 1930. På fotot från kring 1950 ser man pubnamnet en bit upp på fasaden, med en fågelfigur i mitten av de versala bokstäverna. Adressen är High Street 39. (Puben upphörde på 1980-talet, då ett franskt café öppnades i lokalerna. Men fågelfiguren fick vara kvar på fasaden.)

En hake kanske

Nåja, en liten hake finns kanske: Det här Hampsteadhusets 1870-talsfasad är i tegel, alltmedan Hellströms romantext säger att ”En fågel i handen” i hans ungdoms förstad kring 1910 var inrymd i ett gammalt korsvirkeshus.

Fast Gustaf Hellström kan väl ha lånat enbart pubnamnet från Hampstead och för sin roman hittat på ett annorlunda hus åt puben…? Tja, vem vet egentligen alldeles säkert här? Arkivladyn på ”Local Studies” i Richmond fällde också kommentaren, att ”The Bird in Hand” är ett väldigt vanligt pubnamn i hela öriket. Vilket lustigt nog bekräftas av Jolo med hustru i deras *Drottningens England*. För på s. 141 kan man där läsa, i pubkapitlet:

> Under kriget tillropade en sergeant i stridens hetta sina soldater, som alla var från samma by i grevskapet:
> – Håll för fan ned huvudena, annars får ni aldrig se ’Fågeln i handen’ igen.
> Det föll sig naturligast för honom att frammana bilden av ’the local’ när han ville hjälpa dem att återvända helbrägda till England.”

Ja, Jolo anför detta pubnamn som en allmän symbol för Englands alla pubar…

Tommy Gustavsson

En lycklig ingivelse

ur *Drottningens England* av Jan Olof Olsson och Margareta Sjögren

Jan Olof Olsson, signaturen JOLO

I början av ”Kärlek och politik” skildrar Gustaf Hellström hur Stellan Petreus en förmiddag som främling kommer in på en pub i en av Londons stilla utkanter. Scenen vid hans inträde har en grafisk skärpa: bardisken med de matt skimrande flaskorna på hyllan bakom; den trinde värden och intill denne en orörlig figur i insvängd ridkavaj och indiska ridbyxor och ett plommonstop tillbakaskjutet i nacken, med en snodd som från brättet försvinner ned under rockkragen.

Värden och ryttaren studerar med ett högtidligt intresse, som lämnar den nykomne svenske gentlemannen helt utanför, en golfklubba: Är den spräckt eller inte? Petreus får en lycklig ingivelse som utan hans avsikt bryter isen.

I stället för att klockan 12 på dagen dricka sherry eller whisky – som son av Kristianstads ståndssamhälle kommer han aldrig att tänka på öl – ber han om en kvartsbutelj champagne.

Vid denna djärva och ovanliga beställning blommar värden upp i entusiasm, nyfikenhet och talförhet. Mannen i ridrocken sänker golfklubban och betraktar kandidat Petreus med en halvt omärklig glimt av gillande. Petreus frågar om vägen; och från beskrivningen av den och från en diskussion om fördelarna av champagne på förmiddagen glider de tre över till andra samtalsämnen – denna stadsdels topografi och historia, vilka skalder som bott där, vad de skrev. Inom kort är de framme vid döden.

Dessa fem eller sex sidor om den särpräglade engelska puben är en av de finaste introduktionerna i engelskt väsen som finns på svenska. Denna form av samvaro mellan människor som bara känner varandra vid en bardisk men som – utan att vara berusade – kan gå över från kallprat till djupa förtroenden, förklädda i skenbart opersonliga ströanmärkningar, är betecknande för engelsmännens sätt att umgås, att hålla kontakt med varandra. Det finns inget chockerande i att denna form av umgänge så mycket förekommer på platser där man intar spritdrycker. En gynnad kund behöver visst inte vara en som i likhet med Petreus beställer champagne. De mest uppmärksammade stamkunderna är oftast herrar som kan tillbringa två timmar i förtroligt samspråk med värden och på hela tiden bara dricka ett stop öl, år ut och år in.

Makarna Hellström drabbades i New York av spanska sjukan

Spanska sjukan, eller the Spanish flu som man sade i Amerika, gick i flera vågor runt världen åren 1918–20. Dödligast var den andra vågen. Mindre omtalad är den fjärde, som inte var lika världsomfattande och inte heller lika dödlig som de tidigare. Denna fjärde våg drabbade bl.a. New York i början av 1920.

”Bästa Herr Bonnier” inleder Gustaf Hellström ett brev från Woodstock den 7 mars 1920, där han ber om ursäkt för att Amerikaromanen *Ett rekommendationsbrev* ytterligare har fördröjts. Han fortsätter:

> Som svar på ert bref, måste jag tyvärr erkänna, det hopplösa i att jag aldrig tycks kunna vara i stånd att hålla ett löfte. Orsaken är inte den, att jag på något sätt ”splittrat” mig. Jag har ägnat och ägnar all min tid åt boken. Litet efter jul blef jag emellertid illa sjuk (spanska influensan) och så snart jag kommit på benen insjuknade min hustru ännu allvarligare än jag gjort och med långvarigare sviter.

Detta är alltså förklaringen till de närmast jublande inledningsraderna i fadern Eric Hellströms brev till Gustaf den 18 april samma år:

> Tusen tack för ditt oändligt kärkomna bref af den 7 sistl. mars ur hvilket framgår, att I båda nu, Gudi lof, ären fullt friska, hvilket vi alla härv. anhöriga äfven äro.[4]

Lennart Leopold

[4] Faderns brev kan läsas i *Medlemsblad* nr 36, hösten 2018. I ett brev den 7 april året före, alltså 1919, hade fadern berättat att två av Gustafs kusiner samt ett kusinbarn hade avlidit i Spanska sjukan hemma i Sverige, så man kan förstå att fadern nu har varit orolig.

Gustaf Hellströms Amerikaroman Ett rekommendationsbrev *fyller till vintern 100 år. Den har mött ett trist öde – när den kom ut men även senare. Undantag finns förstås, men synen på romanen kan i stort sett sammanfattas så här: Bokens innehåll är rikt och intressant – men som roman betraktad är den ganska svag. Ett exempel återges nedan, nämligen Torsten Fogelqvists recension i* Dagens Nyheter *den 10 december 1920.*

Denna syn på Hellströms romanbygge har undertecknad funnit vara både missvisande och orättvis. Det handlar helt enkelt om Hellströms mest underskattade roman! De kommande medlemsbladen nr 41 och nr 42 ägnas därför till stora delar en nyläsning av romanen. Även romanens dåtida verklighetsbakgrunder kommer att redodvisas.

Red.

Boken om Amerika.

Gustaf Hellström: Ett rekommendationsbrev

Av Torsten Fogelqvist[5]

Om man kallar Hellströms nyss utkomna Amerikaroman för boken om Amerika, så kan däri synas ligga en överdrift såtillvida som den svenska skönlitteraturen icke saknar goda Amerikaskildringar. Så t.ex. har ju Henning Berger på sitt kända impressionistiska manér i en hel rad av äldre noveller givit oss den amerikanska storstaden, sådan den insupes med nerver och sinnen. Än vidare har Per Hallström i sina äldre noveller (Vilsna fåglar) på ett ypperligt sätt fiskat upp och inifrån fotograferat några av de ilanddrivna existenser som med emigrationsströmmarna hamnat på Nya världens kust. Men i förmågan och syftet att återge en sociologisk helhetsbild av U.S.A. är Gustaf Hellström den första inträngande folkpsykologen bland Sverges moderna skönlitterära författare. Den bilden är så pass fullständig att man med skäl kan tala om boken om Amerika. Ingen bör försumma att läsa den. Den har alla kriterier att vara sann.

Man skulle på Gustaf Hellström kunna tillämpa sångarens ord om Odyssevs: ”Många människors städer han såg och sinnelag kände.”

Han är utan all gensägelse vår främsta nu levande resarepsykolog. I varje fall är han den smidigaste, den som skickligast listar sig in i sitt värdfolks privatliv ända in i sängkammaren. På en gång konstnär, journalist och studerad karl, har han den lyckliga förmågan att kunna artistiskt levandegöra sina intryck och samtidigt skänka dem det innehåll som blott en vaken psykolog, van vid studier, jämförelser och introspektiv analys, har förmågan att fånga. Det finns ett ord på franska som heter entamer och som betyder öppna, ta itu med för första gången, öppna ett skrin, en förseglad flaska eller något dylikt, en procedur som kräver dels den lätta handen, dels den rätta blicken för den angripbara punkten, den, där man skall sätta in ståltrådsdyrken, knivbladet och korkskruven. Den proceduren

[5] Recensionen publicerades i *Dagens Nyheter* fredagen den 10 december 1920.

är Gustaf Hellström mästare i att utföra. Hela den engelska nationalatmosfären gav han i sin bok om Londons droskkuskar. De resebrev han strött omkring sig från London och Paris – vem minns ej breven från krigsutbrottets Frankrike – ha varit upplysta av folkpsykologiska glimtar, liknande den där nyckelhålsstrimman genom lönndörren som Heidenstam talar om.

Som roman betraktad måste Hellströms Amerikabok betecknas som tekniskt svag. Den skildrar hur en svensk Parisjournalist av en amerikansk vän får ett rekommendationsbrev till vännens bror, en av dessa storamerikanska industrimagnater som behärska Wall Street, arbetsmarknaden och tidningsopinionen och som kan arrangera folkstämning, som teaterteknikern gör teateråska och sceniskt stormväder. Den skildrar hur den lilla Parissvensken med detta brev på fickan slinker in bakom Newyorksocietetens och Big-Businessfinansens med ideella och sedelärande reklambilder målade kulisser, hur han bakom den emaljerade dygden och den amerikanska idealkvinnoattrappen finner egenrättfärdighet, sexuell nyfikenhet och otillfredsställd erotik och bakom de demokratiska frihetsproklamationerna ser den materiella förvärvsdriften obeskuren grassera, trampande liv och värden under fötterna. Mr Blanck gör sitt inträde i denna värld just under den intressanta tid då först krigspsykosen med dess artificiella tyskhat och sedan den [nationali]stiska[6] psykosen genom en enkel strömbrytning av opinionen går fram över folksjälen. Först och främst alltså bilden av Amerika som i naiv självgodhet vill rädda Europa och göra världen beboelig. Amerika, som kastar sina stridbara söner i krige[t]s vågskål, Amerika, som med välgörenhetsdamer i spetsen likt en väldig amma ger di år Frankrikes svultna barn och med trustmagnater i spetsen likt en Christus consolator ger tröst och hjälp åt Armeniens betryckta folk. Och sedan bilden av det Amerika som i förakt mot Europa plötsligt blir sig selv nok under reaktionär anstorm mot alla som icke äro 100 procent amerikaner – immigranter, negrer, socialister, bolsjeviker, moraliskt anfrätta radikala kultureuropéer, Amerika vordet *en* man och *en* tro på det amerikanska samhällssystemets oupphinnelighet och den amerikanska kapitalismens nödvändighet för samhällets bestånd och utveckling. Hela denna upprörda tid, då ett folks bästa krafter liksom ock alla infusorier och allt grums ur nationalkaraktärens dolda djup komma i dagen, speglar sig i Hellströms bok. Det hela är mest interiörer: gatu-, rums-, kontors-, kafé- och teaterinteriörer. Det är ont om de sammanhängande händelser och löpande handlingstrådar som pläga bilda stommen i en välkonstruerad roman. En amerikansk societetskvinnas erotiska saga mäktar näppeligen ge ryggrad åt hela denna komplex av iakttagelser. Men vad Hellströms Amerikabok icke ger i episkt avseende, det ger den i rikt mått i psykologiskt. Och om också berättelsen gång på gång blir avbruten av analyser och miljöskildringar, så besitta dessa i och för sig ett så stort

[6] Ordet har rekonstruerats utifrån sannolikhet, då det är nästan oläslig p.g.a. ett veck i den avfotograferade tidningssidan.

värde att den konstnärligt episka rytmen och kompositionen bli skäligen likgiltiga.

Hellström företräder rentav en tendens bland moderna författare att med uppgivande av hävdvunna artistiska anspråk borra sig in i tiden och samhällsföreteelserna, en tendens att avlösa den konstnärliga leken för konstens egen skull med avlyssnande och begripande. Och den tendensen är för ögonblicket lika sund och naturlig som det är angeläget att i denna händelsedigra tid bilda sig en föreställning om vad som sker. Kan man sedan med artistiska medel – och sådana stå i rikt mått Gustaf Hellström till buds: en målande och expressiv stil, en spirituell och maliciös iakttagelse – bringa de påträngande problemen under debatt, så mycket bättre. Betraktar man alltså Hellströms Amerikaroman mindre såsom roman än som konstnärligt utförd sociologisk miljöskildring, så måste den kanske rentav anses som det främsta alstret av hans penna.

Gustaf Hellström kom förvisso – några resebrev vittna därom – med de bästa trosavsikter till Amerika för att insupa Wilsonandan, för att försöka förstå rättskänslan i dess barnsligt primitiva form och för att bedöma dess idealistiska reklamannonser utan förutfattad europeisk mening. Men han kom för att på en gång se och tro. Och det är detta som i det landet icke går för sig. Man måste där tro utan att se. Man måste tro på den frihet som Frihetsstatyen i Newyorks hamn symboliserar, utan att *se* att denna frihet är en frihet för de kapitalstarka och för övrigt ett oerhört tanke- och handlingstvång. Man måste tro på jämlikheten, utan att se att denna jämlikhet icke är en social jämlikhet, en lika rätt för alla, utan ett organiserat tvång att företräda samma kollektiva standard-typ av livsuppfattning utan respekt för individuell sanning och individuellt ansvar. Den frihetskära och demokratiska amerikanska nationalkänslan är ett järnband kring själar och viljor. Idealismen är en reklam för amerikanska varor, amerikansk industri och amerikansk dygd. ”För att göra världen till en anständig plats att leva i hade han börjat med att undertrycka tanke- och yttrandefriheten”, skriver Hellström om Wilson. ”För amerikanen var kriget en världsutställning, vid vilken han visat Europa sin kraft och sin makt och vunnit första pris med hedersmedalj”, skriver han om den amerikanska insatsen i folkens stora tävlingskamp. En bitter desillusion präglar denna bok, en klok, klarsynt och varmhjärtad människas desillusion inför förklädnader och utanverk av slagord och annonser, som förgäves kunna skyla bristen på självkännedom, sanning och uppriktighet. En dirigerad press, en suggererad opinion, en entusiasm utan hjärta, en tanke som icke tänker, bara planerar, se där den stora desillusionen om Amerika.

Amerika är Guds sista försök att rädda mänskligheten, sade Emerson. Gustaf Hellström har gjort yttrandet i fråga till motto på sin bok. Sammanställes boken med motto och godkännas båda, måste man ju säga sig att utsikterna till räddning äro mycket små. Ty det finns Gudskelov ännu de som äro så oförbätterliga att de inte låta rädda sig hur som hälst, utan i vissa fall föredraga att gå under.

T F–t

Herrgård i södra Dalarna blev inneställe för intellektuella antinazister

Av Hugo Karlsson

I medlemsblad nr 39 våren 2020, berättar Magnus Sjölander, Gustaf Hellströms systerson, i en intervju som Roland Persson och Maria Ehrenberg gjorde 1998, om minnena av sin morbror Gustaf.

Magnus Sjölander föddes 1925, växte upp i Sunne i Värmland. Han var 17 år 1942 då Gustaf Hellström valdes in i Svenska Akademien. Under två år från 1945, som kadett på Karlberg och som studerande vid skogshögskolan, fick han många tillfällen att träffa och umgås med Britt och Gustaf Hellström.

Sista gången träffades de i början av 1950-talet i Sunne i Värmland. Britt och Gustaf Hellström kom förbi, när de tillsammans med vänner tillbringat en nyårshelg på en herrgård i Dalsland, och förmodligen var det då Britt Hellström berättade om den herrgård i Dalarna, dit de ibland brukade dra sig undan och idka lantliv.

Magnus Sjölander sa i intervjun, att det handlade om Vanbro söder om Hedemora. Där svek minnet, vilket kan vara förståeligt, för 1998 när intervjun gjordes hade nästan 50 år passerat sedan sista mötet i Sunne. Orten var Vanbo i Smedjebackens kommun i södra Dalarna, och där ligger Wanbo Herrgård.

Herbert Tingstens självbiografi *Mitt liv* kom ut i början av 60-talet, i boken passerar många människor revy, också Gustaf Hellström. När jag återvände till självbiografin, fann jag i två av banden en hel del om Tingstens möten med Gustaf Hellström. Där fanns också berättelsen om Vanbo i Dalarna.

Under femton år från 1938 till 1953 besökte Herbert Tingsten Vanbo 37 gånger, från några dagar upp till två veckor. Tingsten kallade stället Vanbo – i dag benämns det Wanbo Herrgård – och han skriver: ”det var något snobbigt över Vanbo”. Det hade blivit ett ställe för intellektuella, vetenskapsmän och författare.

Bergslagen

I maj 2016 reste jag och min fru till Smedjebacken för att leta spår efter Gustaf Hellström på Wanbo herrgård. Smedjebacken är Dalarnas sydligaste kommun, och den sydligaste delen skär med en flik ner mellan landskapen Västmanland och Nerike. Riksväg 66 från Västerås till Sälen, leden till fjällen från Mälardalen, delar Smedjebackens kommun från sydöst till nordväst. Det är inkörsporten till Västerdalarna, till orterna Ludvika och Vansbro.

Vi körde bil, men det finns tågförbindelse, som i dag dock är en sämre förbindelse än under andra världskriget, då det fanns tågförbindelse utan byten mellan Ludvika och Stockholm. Herrgården ligger vid Norra Barken. Förr i tiden passerade större båtar förbi där till hamnen i Smedjebacken, sluthamnen

för Strömsholms kanal. Båttrafik gick då från Mälaren genom Västmanland till Smedjebacken, nu trafikeras kanalen endast av fritids- och enstaka turistbåtar.

Vi körde riksväg 68. I Oti i Fagersta kommun bytte vi till riksväg 66 som där viker av mot nordväst och Dalarna, medan riksväg 68 fortsätter genom Fagersta, Norberg och Avesta till Gävle.

När vi bytte till riksväg 66, så var vi i stort sett i Dalarna. Skogklädda höjder på ena sidan av vägen, på den andra mindre bebyggelse, öppna fält, blandskog men ingen kontakt med Södra Barken. Södra och Norra Barken utgör norra delen av Strömsholms kanals tio mil långa system med slussar, som byggdes i Kolbäcksån.

Efter två mil kom avtagsväg till Söderbärke, en av de större orterna i Smedjebackens kommun, och vi var nästan vid målet. Efter ytterligare några kilometer kom avtagsvägen till Vanbo, och snart fick vi kontakt med Norra Barkens stora vattenyta. Wanbo Herrgård annonserades på en reklamskylt. Vanbo stavat med V och herrgården med W, troligen nystavning, tillkommen på senare tid – för Herbert Tingsten hette ju stället alltid Vanbo. Vägen svängde söderut längs sjön, följde sjöstranden och straxt var vi framme vid herrgården och kunde svänga in på parkeringen. Vägen vi åkte på fortsatte längst sjön.

Wanbo Herrgård

Två stora träbyggnader, en lite gråaktig och en vit. I den stora vita byggnaden finns kök, matsal, sällskapsrum och reception. I den gråaktiga, i karoliner-stil, finns hotellets bostadsdel som kallas *Snillepanget*. Namnet har det kanske fått från den tid då stället var det inneställe vi var på jakt efter och ville veta mer om. Annars har Wanbo Herrgård sina historiska rötter långt bort i medeltiden.

Mellan herrgårdsbyggnaderna en stor öppen yta, ett torg med planteringar och soffgrupper. I bakgrunden från sjön räknat finns några röda träbyggnader. Herrgårdsbyggnaderna och torget ligger på en höjd, räknat från sjön och vägen vi kom på. Sjön Norra Barken ses genom en mindre skogsridå. I slutet av torget finns en liten balustrad. En trapp och en gångväg leder ner mot sjön.

Söndag, några gäster kommer för att checka ut, värdinnan träffas i receptionen. Vi presenterar oss som medlemmar i Gustaf Hellström-sällskapet och är intresserade av den tid då många författare var gäster på herrgården. Värdinnan är med på noterna, är tillmötesgående och hämtar från kontoret *Boken om Vanbo* (namnet stavades ju så på den tiden). I boken ligger Anny Wernströms dödsannons och en minnesruna skriven av Ragnar Svanström. I runan fick vi bekräftelse på att Gustaf Hellström under Anny Wernströms tid var gäst på Vanbo. En gästbok från den tiden kunde ha berättat om år och datum då Gustaf Hellström var gäst, men värdinnan förklarar att inget finns sparat, stället har haft många nya ägare och värdinnor.

När vi året efter återvände till Wanbo Herrgård för att äta lördagslunch var vårt mål också att bekanta oss mer med bygden. Vi gjorde en tur runt Norra Barken,

besökte Smedjebacken och Söderbärke. Smedjebackens kommun ingår i *Ekomuseum Bergslagen*. Ett turistmål; ekomuseum för en lång period av verksamhet med gruvor, järnbruk, metallindustri och skogsbruk. I *Ekomuseum Bergslagen* ingår flera kommuner runt Smedjebacken, kommuner i Dalarna och Västmanland. Det finns fortfarande metallindustri, men inte så omfattande som tidigare och verksamheten i gruvor och järnbruk har i stort sett upphört. 1930-, 40- och 50-talen var Bergslagens mest produktiva tid

Smedjebackens kommun, 10 000 invånare, är i dag kulturort för litteratur och konst, konsten har flyttat in i gamla verkstadslokaler. Kommunen har haft två ledamöter i Svenska Akademien. I Söderbärke föddes 1889 H.S. Nyberg och i Torrbo i Smedjebacken föddes 1918 Werner Aspenström. H.S. Nybergs tid i Svenska Akademin var från 1948 till hans död 1974 och Werner Aspenströms tid från 1981 till 1989, då han lämnade Svenska Akademien av personliga skäl. I dag finns i Smedjebacken Werner Aspenströmbiblioteket och Werner Aspenström-sällskapet som bildades 1999 har sitt säte här. H.S. Nyberg var prästson, kunde 28 språk, var orientalist, religionshistoriker och språkvetare. Dottern, Sigrid Kahle, har skrivit en biografi över H.S. Nyberg som finns som bok i serien Svenska Akademiens Minnesteckningar.

Parnassen

Vanbo var 1933-1953 mycket uppskattat och ryktbart. Det fanns flera anledningar till dess storhetstid, Herbert Tingsten skriver i självbiografin att pensionatsvärdinnan Anny Wernström var den viktigaste anledningen, Sverige var också isolerat, det var svårt att åka utomlands under andra världskriget, rekreation och vila fick sökas inom landet. Av stor betydelse för att man valde Vanbo, som låg 20 mil från Stockholm, var tågförbindelsen. *Då* fanns det ju direkt förbindelse utan byten från Stockholm till Smedjebacken…

Ragnar Svanström, skribent på PA Nordstedt o Söners förlag, skrev 1974 minnesrunan över pensionatsvärdinnan. Hans berättelse har stora likheter med den som finns i Herbert Tingstens självbiografi från 1960-talet, de tycks ha varit överens om pensionatsvärdinnans framstående kvalifikationer .

Anny Wernström föddes i Sala 1893. Hon var 39 år när hon kom till Vanbo gästhem. Där byggde hon upp en gästverksamhet som blev unik och fungerade mycket bra i 20 år. Stället hade inte gått så bra tidigare, det var svårt att få det gå runt. Starten för den nya värdinnan blev svår.

Anny Wernström död

Pensionatvärdinnan och sjuksköterskan Anny Wernström, Båstad, har avlidit vid 81 års ålder. 1932-53 var hon värdinna på Vanbo gästhem vid Smedjebacken, som bl a blev ett centrum för den svenska kultureliten. Närmast sörjande är systrarna kurator Karin Collini, änka efter kyrkoherden i Brännkyrka församling Gustaf Collini, och Majken Wernström, båda i Stockholm, samt svägerska och brorsbarn med familjer.

Anny Wernström var sjuksköterska, hade efter sin utbildning arbetat på Lundsbergs internatskola, och arbetade från 1926-32 som sjuksköterska på amerikalinjens Kungsholm. Med den bakgrunden visste hon vad respekt och omvårdnad innebar. På Vanbo hade hon tid för alla, skapade en generös atmosfär och såg till att alla fick arbetsro. ”Det ansågs vara ett privilegium att bli upptagen i hennes växande skara av stamgäster. Under andra världskriget blev Vanbo inte bara ett kulturcentrum, det blev också ett forum för dem som kände behovet att få sjunga ut sin antinazistiska bekännelse”.

I Ragnar Svanströms minnesruna och i Herbert Tingstens självbiografi finns uppräknat namn på gäster. Författaren Torsten Fogelqvist upptäckte Vanbo 1933, han satt från 1931 på stol 11 i Svenska Akademien, var politisk och kulturell medarbetare på *Dagens Nyheter*, så genom honom fick Vanbo personlig reklam. Han bör ha känt stället som tidigare lärare och rektor på Brunnsviks folkhögskola. Gästerna strömmade till, de som nämns tillhörde de mera framträdande; det är författare, journalister, högre tjänstemän och politiker. Ragnar Svanström och Herbert Tingsten namnger 28 personer, till många skall också räknas maka eller make. De flesta var födda på 80- och 90-talet, men det fanns också några från 10-talet. Uppräknade är Torsten Fogelqvist, Hjalmar Gullberg, Alf Ahlberg, Axel Göres, Herbert Tingsten, Marika Stiernstedt, Vilhelm Moberg, Gustaf Hellström, Alice Lyttkens, Akke Kumlin, Bertil Malmberg, Bernhard Tarschys, Åke Holmbäck, Carl Björkbom, Martin Lamm, Artur Lindhagen, Nils Herliz, Carl af Ugglas, Harald Beier, Greta Bolin, Fritz Bauer, Ragnar Svanström, Eli Heckscher, Torsten Gihl, Ingemar Hedenius, Ragnvald Lundström, Per Olof Ekelöf och Carl Henrik Höjer. Jag saknar Anders Österling och Tor Bonnier bland de uppräknade. Politiskt torde de flesta vara hemma inom den liberala sfären, men det finns också socialdemokrater och konservativa (Höger) bland de uppräknade.

Krigsåren 1939 – 1945

Många i Sverige var oroliga och hade ångest, skulle också Sverige angripas? Andra såg möjligheten att en tysk seger, utan erövring, skulle ge Sverige en trygg tillvaro under tyskt beskydd. Systersonen Magnus Sjölander berättade att Gustaf Hellström fick ett par hatbrev och att det var anledningen till att han skaffade sig tabletter, han kände sig osäker om vad som kunde hända honom om Tyskland ockuperade Sverige. Samma oro hade Herbert Tingsten, oro att bli likviderad eller hamna i koncentrationsläger, han skaffade sig ett bindande löfte om gift och om att få låna en pistol. Dessa känslor delades med andra i Vanboparnassen. I den samlingen fanns några av judisk börd, och för dem blev det mer och mer kritiskt, ju mer av judeförföljelserna som blev känt. Det var Gustaf Hellströms, Bertil Malmbergs och Åke Holmbäcks rapporter från Hitlers Tyskland som *Dagens Nyheter* publicerade och som gav kunskap om vad som var på gång och vad som hände.

Den 31 augusti 1939 reste Herbert Tingsten till Vanbo för att få arbetsro, och på Centralens perrong mötte han en tysk professor. Professorn var inte nazist men ansågs stå ledande kretsar i Tyskland nära. Den rysk-tyska pakten hade tidigare under året kommit som ett stort frågetecken. Den tyska professorn försäkrade emellertid att krigsrisken efter pakten med Ryssland var minimal. Vi vet vad som hände, Herbert Tingsten skrev i dagboken den 1 september på Vanbo ”vi åt kräftor”, och han jämförde sig med hur den franske kungen mindes revolutionsdagen den 14 juli 1789.

Under krigsåren förändrades tillvaron, landet fick samlingsregering, livsmedelskommission och kristidsnämnder; ransoneringskort, gengas, mörkläggning, luftbevakning, barnen från Finland, flyktingar, krigsfångar och begränsad yttrandefrihet.

När kom Gustaf Hellström till Vanbo? Av Herbert Tingstens självbiografi vågar man anta att det kan vara 1942 eller senare. De kände inte varandra vid krigsutbrottet, men Herbert Tingsten hörde på Kursverksamheten vid Stockholms högskola ett föredrag av Gustaf Hellström. Föredraget var, säger Tingsten, sympatiskt i sin klara och chosefria antinazism. De träffades mera personligt i juni 1942, Gerd och Herbert Tingsten var bjudna till Tor Bonnier på Bisslinge herrgård, och bland gästerna fanns Gustaf Hellström, Wilhelm Moberg och Eyvind Johnson. Enligt Herbert Tingstens Vanbo-berättelse beordrade pensionatsvärdinnan Anny Wernström honom att hålla ett tal till Gustaf Hellström för att han blivit hedersdoktor, det var 1945, och det kan inte ha varit första gången Gustaf Hellström var på Vanbo. Han berättar också om promenader då han hade mycket personliga samtal med Gustaf Hellström.

Krigshändelserna följde för Sveriges del slag i slag, Rysslands angrepp på Finland, Tysklands invasion i Danmark och Norge, den komplicerade finska frågan och Tysklands krav på transporter av trupp, personal och materiel på järnväg genom Sverige. Järnvägen från Stockholm till Smedjebacken gick utefter Mälaren, i Tillberga någon mil öster om Västerås vek den av mot Fagersta, där den korsade stambanan Krylbo – Mjölby, innan den nådde Smedjebacken. Det var på stambanan Krylbo – Mjölby som tyska transporter passerade upp och ner genom landet, på mindre stationer med bangård blev det ibland långa uppehåll och kontakt med befolkningen för soldater på permission från Norge eller Finland. Den 19 juli 1941 var känslan av krigets verklighet nära, Krylbo låg plötsligt under spärreld, projektiler visslade och stora kratrar revs upp. Ett tyskt tåg lastat med ammunition exploderade, troligen ett attentat utfört av engelska agenter. I grannkommuner till Smedjebacken fanns större grupper krigsfångar från Ryssland och Norge internerade under tämligen fria former, men placerade långt från större samhällen.

Livet på Vanbo var fest och stillhet i omväxling och förening. Hjalmar Gullberg sa att Anny (värdinnan) såg lika glad ut när man for som när man kom. Hennes

ögon lyste vid en trevlig diskussion, inför en god sits i bridge eller 500 och ofta skulle kvällen avslutas med en smörgås i köket. Herbert Tingsten skriver om promenader med Gustaf Hellström, med Martin Lamm och med den alltid glada Alice Lyttkens. Det var som att komma till middagsbjudning med ovanligt trevliga människor, när man kom till lunch och middag. Herbert Tingsten skriver: ”En kväll då Carl af Ugglas tårögd av gripenhet skällde på den heliga Birgitta tränger av någon anledning ofta fram i minnet. Här på Vanbo fanns många illustrationer till min tes, att ängsliga och svårmodiga människor är de gladaste på bjudningar.”

Mellan herrgårdsbyggnaderna en stor öppen yta, ett torg med planteringar och soffgrupper. (Foto: Sylva Andersson- Karlsson)

Gustaf Hellström på parnassen.

Året är 1937, Gustaf Hellström flyttar till Kungsholmen, tidigare under 20- och 30-talet när han bodde i Sverige och Stockholm, bodde han på Östermalm (dit han åter ska flytta om några år). Nu bor han i Fredhäll, på Atterbomsvägen 46, Många av husen på Atterbomsvägen och Stagneliusvägen är nybyggda och moderna. Från Atterbomsvägen, vägen efter bergskanten, är utsikten mycket fin, direkt under berget ligger Lilla Essingen skiljt med ett smalt sund från Kungsholmen och längre mot väster ligger Stora Essingen, dit han senare som gift med Britt ska flytta. Stockholm har ändrats mycket sedan 1904, då han som 22-åring bodde här. Fredhäll på Kungsholmen kändes kanske då som en utpost, och Stora Essingen som en Mälarö, men nu har etablissemanget flyttat både öster och

västerut från innerstan. I Ålsten tvärs över sundet från Kungsholmen i Bromma trädgårdsstad bor nu statsminister Per Albin Hansson och Axel Höjer generaldirektör vid Medicinalstyrelsen, efterträdaren på posten efter Gustaf Hellströms bror Nils.

År 1937 får Gustaf Hellström *Samfundet De Nios* stora pris, i dag 400.000 kronor. Upplagorna på Gustaf Hellströms böcker räknades under 1930-talet flera gånger i tiotusental. Resan till Ryssland och Ukraina resulterade i artiklar och bok. Både som journalist och författare är han under en tid mycket produktiv. Och under 1940-talet exploderar den svenska bokmarknaden, skriver Henrik Berggren som tillägger att även en tonårig blivande statsminister sitter på Sigtunaskolan Humanistiska Läroverket och läser Gustaf Hellström.

Erik Hjalmar Linder, som var redaktör för den femte delen (fyra decennier av 1900-talet) av *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, upplagan som kom ut 1959, skriver ”att de år som föll in mellan Sex veckor i Arkadien och Det var en tjusande idyll, det vill säga under det stora uppehållet i Petreusserien, blev emellertid Gustaf Hellströms i inre mening mest produktiva. Det är nu han skapar sina mästerverk, de arbeten med vilka han äntligen infriar sin ungdoms stora löften”. Gustaf Hellströms tre stora romaner.

År 1942 får Gustaf Hellström stol nr 18 i Svenska Akademien och 1945 blir han hedersdoktor vid Uppsala Universitet.

På en middag hos Britt och Gustaf Hellström tycks Tor Bonnier ha kommit ett steg närmare när det gällde att bestämma sig för en ny chefredaktör till *Dagens Nyheter*. Både Tingsten och Magnus Sjölander har också intygat att Gustaf Hellström på flera sätt medverkat till det beslut Tor Bonniers fattade.

Gustaf Hellström och *Dagens Nyheter* hörde ihop, kulturmiddagarna som anordnades i september, i regel på Rich, samlade varje år ett 30-tal författare. Från 1946, när Herbert Tingsten blev *Dagens Nyheters* chefredaktör kom han och Gustaf Hellström att ha ett nära samröre och kontakt med varandra, både genom tidningen och på det privata planet.

Hugo Karlsson

Hellström-Nytt…

Gustaf Hellström-sällskapet ordnar årsmöte

Styrelsen har beslutat att genomföra Sällskapets årsmöte den 18 oktober klockan 15:00 i Gustaf Hellström-rummet, för att medlemmarna ska kunna rösta om ansvarsfrihet för den gamla styrelsen, genomföra val av ny styrelse m.m. och över huvud taget avsluta verksamhetsåret.

Ett sådant årsmöte är obligatoriskt att genomföra. I våras fick vi klartecken för ett uppskov, men nu på hösten måste det genomföras.

Det blir inget föredrag och inga förfriskningar. Vi inser att ett traditionellt årsmöte inte är så lockande att komma resande till utifrån, och förmodligen kommer inte fler än att vi kan hålla avstånd.

Handlingarna inför årsmötet kan laddas ned som PDF från hemsidan www.gustafhellstrom.se/Aktuellt. De finns annars också i vårens medlemsblad (nr 39), så tag gärna med det häftet till mötet. (Medlemsbladet kan även laddas ned som PDF från hemsidan.).

Jubileet flyttas till 17–18 april 2021

Styrelsen har beslutat att flytta det nu ytterligare uppskjutna 20-årsjubileet till söndagen den 18 april 2021, med start redan på lördagen den 17 april för anhöriga och närstående till Gustaf Hellström. Mer om detta program kommer senare i höst.

Romanen om Amerika

Nästa nummer av medlemsbladet ägnas en nyläsning av Gustaf Hellströms Amerikabok *Ett rekommendationsbrev* från 1920, vilken enligt undertecknads mening är sorgligt underskattad som roman betraktad. (Se vidare här ovan, sidorna 37–39.)

Red.

Gustaf Hellström-sällskapet är ett ideologiskt fristående sällskap, som verkar för att lyfta fram Gustaf Hellströms litterära författarskap och journalistik. Sällskapet har sitt säte i Kristianstad.

Adress: c/o Lennart Leopold, Floravägen 74, 291 43 Kristianstad.

Mailadress: lennart.leopold@gmail.com

Hemsidans adress: www.gustafhellstrom.se

Styrelse: Lena Persson, ordförande; Roland Persson, kassör; Bo Silverbern, sekreterare; Viveca Dettmark, Bengt Granstrand, Lennart Leopold, Hugo Karlsson, Anders Tell och Margareta Wingårdh, ledamöter.

Hedersmedlemmar: Christina Hamrin och Daniel Soutine.

Ständigt medlemskap: *Kristianstadsbladet.*

Medlemsblad, redaktör: Lennart Leopold.

Skriftserie, huvudredaktör: Lennart Leopold.

Hemsida, redaktör: Lennart Leopold.

Facebooksida, redaktör: Anders Tell.

Medlemsavgift: 125 kronor för enskild medlem, 50 kronor för familjemedlem. Engångsavgift för ständigt medlemskap 2000 kronor. Medlemsavgiften betalas på **bankgiro 5584-8147**. Glöm inte att skriva ditt namn och adress!

Sponsring eller annat stöd de senaste åren: Folkuniversitetet, Handelsbanken, Kristianstad Bokhandel, Kristianstads kommun samt Svenska Akademien.